

To Cite This Article: Cihangir, E., Demirhan, Ö. & Şeremet, M. (2020). An outlook on woman's status in rural tourism potential: The case of Van herby cheese production. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 199-222.

Submitted: May 14, 2020

Revised: June 18, 2020

Accepted: July 05, 2020

AN OUTLOOK ON WOMAN'S STATUS IN RURAL TOURISM POTENTIAL: THE CASE OF VAN HERBY CHEESE PRODUCTION¹

Kırsal Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasında Kırsalda Kadının Durumuna Bir Bakış: Van Otlı Peyniri Üretimi Örneği

Emine CİHANGİR²

Özlem DEMİRHAN³

Mehmet ŞEREMET⁴

Öz

Doğu Anadolu Bölgesinde yer alan Van ili sahip olduğu tarihi ve kültürel zenginlikleri ile önemli bir turizm kentidir. Turizm, dezavantajlı kırsal alanların kalkınmasında önemli bir bileşen olabilmektedir. Çalışma kapsamında, kırsal turizm potansiyelinin ortaya konmasında kırsal kadının yeri değerlendirilmektedir. Çalışmanın amacı, turistik ürün olarak değerlendirilemeyen ve kırsal turizm çalışmalarında ele alınması halinde önemli katma değer yaratacağı düşünülen Van Otlı Peyniri (VOP) ve peynirin yapımı sürecinde yoğun emek harcayan kırsal kadının durumunu ortaya koymaktır. Van'ın dört ilçesinde yürütülen araştırma, nitel araştırma yönteminde durum çalışması tasarımıyla çoklu vaka çalışması ile yapılmıştır. Ayrıca, etnografik yöntem de kullanılarak gözlemci olarak yer aldığımız araştırma ile peynir yapımı sürecinde yoğun emeği olan kadınların süreci yönetmeleri, günlük yaşamları, kültürleri, peynirin hayatlarındaki yeri hakkında veriler toplanması yüz yüze yarı yapılandırılmış görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları; toplumun geleneksel yapısının ve kültürel özelliklerinin kadınların günlük yaşamlarında önemli bir etkisinin olduğunu ve bunun da peynir üretim-pazarlama süreçlerine yansıtıldığını göstermektedir. Kırsal turizmin bölge için önemli bir kalkınma aracı olabileceği, ancak ekonomik değer yaratma noktasında VOP'un "üretim hikâyesinin" turistik ürün olma sürecinde aşılması gereken önemli sorunlar olduğu görülmüştür. Bu sorunlara yönelik çeşitli öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Turizm, Kırsal Kadın, Kültürel Miras, Toplumsal Cinsiyet, Van Otlı Peyniri

Abstract

The city of Van having tangible and intangible heritage sites, which is located at the Eastern Anatolia region, is an important tourism city. In the context of this study, the potential role of women in rural tourism development was critically evaluated. This study aims to discover the presence of women who put a lot of effort in the production of rural herby cheese, which is an important local food, but not yet being adequately considered as a touristic product. The study was conducted in four different provinces of Van, multiple case study design was employed as a part of qualitative research design. In this study, the ethnographic method and face-to-face interviews were mainly adopted to collect data on the issues related to the women who are intensive labour at every stage of the cheese-making and management process; their contributions, daily life experience, their cultural habits, the presence of cheese in their life. The findings include such differences in the role of women in the production process and in receiving benefits from economic outputs. Additionally, the women in the region affected by the socio-cultural attributes are determined their daily practices that imply the production and marketing process of cheese in the region. Finally, it has been concluded that there are still serious problems of the Van Herby Cheese (VHC) making process which seems to be having a great potential for the development of rural tourism in the region on the way of forwarding the cheese-making story into the touristic product.

Keywords: Rural Tourism, Rural Woman, Cultural Heritage, Gendering, Van Herby Cheese

¹ This study's fieldwork has been jointly undertaken with a master thesis project on Van herby cheese on the way of touristic product which has submitted to the Social Science Institute of Van Yüzüncü Yıl University.

² Assist. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Tourism, Department of Tourism Management, Van/TURKEY., <https://orcid.org/0000-0001-8514-6655>, eccihangir@gmail.com

³ MA, Van Yüzüncü Yıl University, Institute of Social Sciences, Van/TURKEY., <https://orcid.org/0000-0001-7468-2970>, ozlemmrhn.92@gmail.com

⁴ Assoc. Prof., Van Yüzüncü Yıl University, Maritime Faculty, Department of Marine Transportation Management Engineering, Van/TURKEY., <https://orcid.org/0000-0003-3416-4794>, mseremet@hotmail.co.uk

GİRİŞ

Kırsal turizm ile ilgili alan yazın incelendiğinde kırsal alandaki kadın emeğinin sömürülmesi ve kadının toplumsal cinsiyet rollerine yönelik olarak yapılan araştırmaların çoğunluğunun Avrupa ve Asya ülkelerindeki durumları ele aldığı görülmektedir (Morris ve Evans, 2001; Tucker, 2010; Oberhauser ve Pratt, 2004; Wrigley-Asante, 2012; Chung, Young ve Bezner-Kerr, 2019). Van Otlu Peyniri (VOP) ile ilgili yapılmış çeşitli konularda araştırmalar olmasına rağmen peynirin üretiminde başrol oynayan kadının emeğini ve toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkisini, yaşadığı toplumdaki tarihsel ve kültürel özellikler bağlamında ele alan araştırmaların alan yazında yer almadığı görülmektedir. Bu nedenle, bu araştırmanın özellikle kadın sorunlarının en fazla yaşandığı bölgelerden bir tanesi olan Doğu Anadolu Bölgesinin kırsalını ele alması noktasında da önemli bir yeri bulunmaktadır. Kırsaldaki kadının üretim deneyimleri, bunun maddi bir kazanç dönüşmesi noktasındaki rolü çoğu zaman geri planda kalmaktadır (Bock, 2015). Morris ve Evan (2001), kırsal alandaki tarımsal üretim sürecinde “erkek hegemonyasının” (Connell, 1987) patriarkal kültürden kaynaklanan nedenlerle kadının artı değer kattığı tarımsal mamul maddeye dönüşüm sürecinde çoğu zaman kadının kimliğinin ve girişimciliğinin yeterince göz önünde olmadığını vurgulamaktadır. Bunun en önemli yansımalarından bir tanesi de üretilen mamul maddelerden biri olan peynirin, tamamen erkek egemenliğinin olduğu eril bir zihniyetle yönetilen pazarlama sürecinde görülmektedir (Morris ve Evan, 2001). Her ne kadar tüketiciler tarafından üretilen ürünün kadın emeğinin sonucu olduğu düşünülse bile kadının üretim süreçleri dışında yeterince ya da hiç rol almıyor olması kadını arka planda bırakmaktadır.

Kırsalda alanda yürütülen turizm faaliyetlerindeki kadın girişimcilerin, yeniden üretim ilişkilerine dayalı olarak bazı çalışmalarda ele alındığı görülmektedir (Morris ve Evans, 2001; Caballé, 1999; Brandth ve Haugen, 2011; Brandth, 2002). Bu araştırmalarda, özellikle kadının emeğinin yeniden üretimi çerçevesinde aile bireylerinin gereksinimlerini karşılama temelli yürüttüğü ev-içi ücretsiz işçiliğin ev-dışında da kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde değersizleştirilerek ücretsiz ya da düşük ücretle yürütüldüğü görülmektedir. Kırsal alandaki tarımsal ve doğal üretim süreçlerinde hegemonyasını koruyan erkeğin ortaya çıkan girişimcilikle birlikte geri kalan hizmetlere geldiğinde ise etkisiz bir güç haline geldiği hissedilmektedir. Bunun en iyi örneği yine kırsal turizm ve eko-turizm uygulamalarının özellikle kırsaldaki küçük toplumlarda gelişmekte olmasıyla ilgilidir. Bu araştırmada, turizm sektörüne henüz bir turistik ürün olarak konu olmamış olan VOP’un üretim sürecinde kadınların rol ve deneyimlerinin –ataerkil bir toplumda sosyal ve tarihsel bir süreç içerisinde tartışılmasının literatürde önemli bir boşluğu doldurabileceği düşünülmektedir.

Van ili ve çevresinde kırsal alanda yaşayan ve ekonomileri ağırlıklı olarak hayvancılığa ve hayvansal ürünlere dayalı olan aileler için VOP üretimi günümüzde ekonomik değeri olan önemli ürünlerden biridir. Yerel bir yiyecek olan VOP’un, hâlihazırda kentin ekonomisine sağladığı katma değerın kırsal turizm aracılığıyla artırılması, üretim sürecinde yoğun emeği olan kırsal kadının güçlendirilmesi ve geleneksel peynirin üretiminin sürdürülebilirliği ve gelecek nesillere aktarılabilmesi açısından önemlidir. VOP’un sadece bir yerel yiyecek olarak yerel üreticiden araçlara ya da marketlere pazarlanması yerine somut olmayan kültürel miras olarak değerlendirilerek hikâyesi ile birlikte turistik bir ürün olarak ele alınıp yöreye özgü kırsal turizm stratejilerinin oluşturulması sağlanmalıdır. Ancak, böyle bir potansiyelin turistik bir ürüne dönüştürülebilmesi için öncelikle yerelde bu sürecin en önemli aktörü olan kadınların üretim süreçlerine ilişkin detaylı bilgilere ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda, sahada henüz mevcut olmayan kırsal turizm uygulamalarının geleceğini oluşturacak kadınların, sahadaki durumlarının incelenmesi bu araştırmanın ana sorunsalını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, kırsal turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir olmasında rol oynayabilecek yerel kadının günlük yaşam pratiklerinin incelenmesi de bu açıdan önemlidir. Bu çerçevede, araştırmanın temel amacı VOP üretim sürecinde yer alan kırsaldaki kadınların günlük yaşam pratiklerinin sosyal yapı ile sosyo-kültürel ilişkiler çerçevesinde nasıl şekillendiğini eleştirel bir bakış açısıyla ortaya koymaktır.

Bu çalışmada aşağıdaki araştırma sorularının yanıtları aranmıştır;

- VOP yapımında yoğun emeği olan kadının günlük yaşam deneyimleri nelerdir?
- Kadının günlük yaşam pratikleri tarihsel ve kültürel bağlamla nasıl bir ilişki içerisindedir?
- Kırsal turizm dezavantajlı kırsal alanlarda olduğu gibi bölge için de bir kalkınma aracı olabilir mi?
- VOP üretimi kırsal turizmde turistik ürün olarak değerlendirilebilir mi?
- Kırsal alanda yoğun emeği olan kadının bölgede kırsal turizme katkısı hangi yönde ve ne şekilde olabilecektir?

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Kırsal Turizm

Turizm literatürü incelendiğinde kırsal turizmin kapsamı ve tanımının ülkeden ülkeye değiştiği ve uzmanlar arasında farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Kırsal turizm, literatürde tarımsal turizm, çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, eko-turizm, alternatif turizm, yumuşak turizm, düşük etkili turizm, doğa turizmi, dağlık alan turizmi, keşif turizmi, vahşi yaşam ve orman turizmi, av turizmi, mağara turizmi gibi kavramlar biçiminde –aralarında amaç ve etkinlikler bakımından bazı farklar bulunmakla beraber– aynı anlamlarda kullanılabilir (Köroğlu ve Köroğlu 2006: 235; Akça, Esengün ve Sayılı, 2001: 31; Aydın, 2012: 40; Soykan, 2003: 2; Soykan, 2006: 71; Katlav ve Küçükaltan, 2019: 740; Torun, 2013: 32; Obonyo ve Fwaya, 2012; Duran, 2012: 42).

Kırsal turizmin tanımlanmasındaki zorluklar, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeylerde etkilerini ölçmede zorluklara yol açmış ve farklı ülkelerde ve bölgelerde kullanılan 'kırsal' ve 'kırsal turizm' tanımlarının çeşitliliğini yansıtmıştır. (Hall, Roberts ve Mitchell 2003'den akt., Dashper, 2014: 3) Bu noktada kırsal turizmi tanımlamayabilmek için öncelikle kırsal alan kavramının tanımlanması gerekmektedir.

Kırsal alanlar geleneksel arazi kullanımı ve ekonomisi, nüfus yoğunluğu, yerleşim büyüklüğü ve sosyal yapıları ile tanımlanmıştır (Lane, 1994: 10). OECD (1994: 9) kırsallığın düşük nüfus yoğunlukları ve geniş açık araziler ile genellikle 10.000'den az nüfusa sahip küçük ölçekli yerleşimlerle bağlantılı olduğunu ileri sürmektedir. Arazi kullanımında tarım-orman ve hayvancılık ile doğal alanlar hâkimdir. Kırsalda toplumlar gelenekçidir ve geçmişin etkisi genellikle güçlüdür. Kırsal bölgelerde hükümet politikaları radikal veya hızlı bir değişimden ziyade korumaya yöneliktir.

Kırsal alanlar, ekonomik faaliyetleri geçmişte geleneksel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olan günümüzde ise bu faaliyetlerin yanı sıra turizm, küçük ve orta ölçekli sanayi üretimi ve el sanatları gibi diğer ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü sosyal, ekonomik, kültürel ve doğal güzellikleri barındıran, kentsel alanlarla devamlı etkileşim içinde bulunan bir mekân olarak tanımlanabilir (Avcıkurt ve Köroğlu 2008'den akt., Mikaeili ve Memlük, 2013: 88; Zurnacı, 2012: 68).

Avrupa Birliği tarafından yürütülen bir kırsal turizm çalışmasında ise kırsal turizm kavramı tanımlamaları arasındaki farklılıklara vurgu yapılmaktadır. Çalışmada, bazı tanımlara göre kırsal turizmin genel olarak düşük nüfus yoğunluğuna sahip bölgelerde yürütülen turizm faaliyeti olduğu, bazı tanımlarda ise sunulması gereken deneyim türüne daha çok vurgu yapıldığı ve deneyimlemenin mutlaka olması gerektiği belirtilmektedir (EC, 1999: 15). UNWTO (2019) ise kırsal turizmi ziyaretçinin deneyiminin genellikle doğaya dayalı faaliyetler, tarım, kırsal yaşam tarzı/kültürü ve çevreyi görme ile bağlantılı geniş bir ürün yelpazesine ilişkin bir tür turizm etkinliği olarak ifade etmekte ve kırsal turizm faaliyetlerinin, düşük nüfus yoğunluğu, tarım ve ormanlığın hâkim olduğu peyzaj ve arazi kullanımının var olduğu, geleneksel sosyal yapı ve yaşam tarzı olan kırsal alanlarda gerçekleştiğini belirtmektedir.

Lane (1988: 60-61) kırsal turizmin gerçekten kırsal olması için sahip olması gereken özellikleri tanımlarken küçüklüğü bariz bir parametre olarak ele almıştır. Ayrıca doğaya yakınlık, kalabalıkların olmaması, sessizlik ve mekanize olmamış bir ortamın gerekliliği ile bir bölgeyi ve insanlarını iyi tanıma olanağının kırsal turizmin özel bir niteliği olduğunu ve bu anlamda kişisel temasın-kentsel anonimlik karşıtlığına- önemine vurgu yapmıştır. Lane (1994) kırsal turizme olan talebin doğrudan kırsal alanların spesifik özellikleriyle ilgili olduğunu ve turistlerin kırsalı ziyaret etmelerinin temel motivasyonunun 'kırsal' deneyimlemek olduğunu ileri sürmüştür (Dashper, 2014: 4). Soykan (2003: 2) ise kırsal turizmi, kırsal kültür, doğal çevre ve tarımla bütünleşen, ayrıca diğer turizm türleriyle de son derece kolay entegre olabilen bir turizm türü olarak ifade etmektedir.

Günümüzde, birçok hükümet ve bölgesel otorite, kırsal bölgelerde büyümeyi teşvik etme, istihdam olanakları sağlama, yaşam standartlarının yükseltme ve böylece kırsal gerilemeyi durdurma fırsatı olarak kırsal turizmi benimsemektedir (Dashper, 2014: 1; MacDonald ve Jolliffe, 2003: 307'den akt., Uslu, Sancar, Akay ve Kutukız, 2015: 352; Erdoğanaras ve Öztürk, 2016 akt., Çamur ve Yetkin, 2019: 39). Oysa ülkemizde kırsal kalkınma planlamaları uzun yıllar boyunca tarımsal kalkınma ile özdeşleştirilerek, plan-projeler ağırlıklı olarak bu çerçevede yürütülmüştür. Ancak, geline nokta yürütülen plan-projelerin kırsalda yeterli ekonomik genişlemeyi yeterince sağlayamadığı görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak tarım, sanayi ve turizm gibi hizmet sektörlerine planlarda dengeli şekilde yer verilmemesi gösterilmektedir (Çeltek, 2004: 7'den akt., Küçükaltan ve Ultanır, 2012: 126).

Kırsal turizm, tarımsal ve turistik aktivitelerin bir arada ve birbirinin tamamlayıcısı olarak kullanılmasına olanak vererek, gelirlerin yıl içinde düzenli dağılım göstermesini ve böylece bölge ve ülke ekonomisinde olumlu etki yaratmasını sağlayabilir. Yine, yerel halkın girişimcilik potansiyelini değerlendirmesine fırsat yaratarak -gizli işsizliği ve mevsimlik tarım işçiliğini azaltarak veya mevsimlik işlerde çalışanlara ek destek sağlayarak- istihdam olanakları yaratır (Kutukız, Uslu, Öztürk, Özdek ve Derinkök, 2016: 900-901; Torun, 2013: 33; Karamehmet, Aydın ve Özgöker, 2016 :107; Bouchon

ve Rawat, 2016'dan akt., Tokmak ve Sever, 2018: 437). Bazı uzmanlarca, turizm sektörünün yüksek büyüme gösteren bir sektör olmasına rağmen –genellikle düşük ücretli, yarı zamanlı ve mevsimlik işler ürettiği ileri sürülmekle beraber (Bontron ve Lasnier, 1997'den akt., Brown, 2011: 111), turizm işlerinin –yönetim kademeleri dışında– genellikle yetersiz eğitilmiş ve düşük vasıflı işgücüne sahip olan ekonomilerde ideal olduğu ve özellikle istihdam olanakları sınırlı olan kırsal kesimde yaşayanlar için bu tür yarı zamanlı işlerin önemli fırsatlar sunduğu belirtilmektedir (Frederick, 1993: 216; Frederick, 1992: 1). Kırsalda çiftçiler veya tarım işçileri yılın belirli bir bölümünde çalışmaktadırlar ve ekonomik olarak ek gelir sağlamak isterlerse boş zamanlarını farklı bir iş için kullanabilirler. Yarı-zamanlı turizm işleri özellikle ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınlar için de gelir sağlayabilir. Eğitim alan gençler de programları tam zamanlı pozisyonlara uymayacağı için bu işleri tercih edebilirler (Brown, 2011: 111). Ayrıca, yaratılan istihdam devlet tarafından sağlanan sosyal yardımların kesilmesini ve vergi geliri sağlayacağı için hem kamu kaynaklarından tasarruf edilmesine hem de ek gelir sağlanmasına katkı sunacaktır (Bouchon ve Rawat 2016'dan akt., Tokmak ve Sever, 2018: 437; Frederick, 1993: 216).

Kırsal turizm, tarımda karlılığın azalmasıyla ailelerin sahip olduğu çiftliklerin ekonomik tabanını çeşitlendirme girişimleri olarak da değerlendirilmektedir. Aileler tarafından işletilen küçük üretim yapılarını büyük ölçüde sağlam tutan ekonomik bir faaliyet olarak vurgulanmaktadır (Page ve Getz, 1997: 10). Küçük işletmeler, kırsal turizm sektöründe, bir normdur ve bu işletmelerin çoğu yerel halk tarafından işletilmektedir (Jaafar ve Rasoolimanesh 2015: 19). Bu bağlamda, kırsalda yaşayan yerel aile bireylerinin birebir üretim faaliyetlerinin içinde yer alması yönüyle bir aile turizmi olarak da görülmektedir (Emekli, Südaş ve Soykan, 2007: 9). Ancak geleneksel olarak, bu işletmeler ve verilen hizmetler tamamlayıcı bir gelir biçimi olma eğilimindedir ve esas olarak kadın aile üyeleri tarafından işletilmektedir. Konaklama ve diğer sunulan hizmetler yerelde yaşayan ailelerin evlerinde, çiftliklerinde veya pansiyon, kamping gibi ailenin işlettiği küçük işletmelerde yürütülmektedir. Konaklama yapan ya da günü birlik ziyarete gelen konuklara ya yörede özgü üretilen reçel, zeytinyağı, peynir vb. gibi ürünler ya da sebze, meyve gibi tarımsal ürünler hasadı birlikte yapılmak suretiyle (isteğe bağlı olarak) satılmaktadır. Ziyaretçiler halk kıyafetlerini giyebilmekte ve el sanatlarını tanımakta, şenlikler, festivaller ve kültür gezileriyle yerel kültürel değerleri deneyimleyebilmektedir. Ayrıca kırsal hayatla iç içe olmak isteyen kentin yoğunluğundan yapaylığından uzaklaşmak isteyen konuklar için de doğaya dayanan aktiviteler, sportif etkinlikler, doğa yürüyüşleri düzenlenebilmektedir. Çocuklar ve yaşlılar için düşünülmüş özel etkinlikler, animasyon gösterileri piknikler yöreye olan ilgiyi arttırmaktadır (Mathews, 2017: 187; Jaafar ve Rasoolimanesh 2015: 19; Katlav ve Küçükaltan, 2019: 741; Kutukız ve ark., 2016: 901; Köroğlu ve Köroğlu, 2006: 235; Soykan, 2003: 2; Mansuroğlu ve Dağ, 2016: 10).

Görüldüğü üzere, kırsal turizmin kırsal alanlar için birçok potansiyel faydası olduğu açıktır ve dezavantajlı kırsal alanların geliştirilmesi için önemli bir güç olabilir. Ancak, turizm sağlam bir kalkınma planının önemli bir bileşeni olabileceği de kırsal turizm etkisinin kırsal bölgeler arasında büyük ölçüde değiştiğini ve işgücü özellikleri ile mevsimsellik konuları gibi bir dizi faktöre bağlı olduğunu belirtmek gerekmektedir (Bontron ve Lasnier, 1997'den akt., Aref ve Gill, 2009: 69). Bu nedenle turizm stratejileri yerel kalkınma hedefleriyle tutarlı olmalı ve bir toplumun karakterini ve geleneklerini sürdürmeye duyarlı olmalıdır (Woods, 1992; Bourke ve Luloff, 1995'den akt., Brown, 2011: 110; Tanrıvermiş ve Sanlı, 2007: 180).

Kırsal Alanda Kadının Yeri

Kadınlar, kırsal alanların ekonomik kalkınmasında uzun zamandır 'görünmez' bir rol oynamışlardır (Koutsou, Notta, Samathrakakis ve Partalidou, 2009: 191). Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde kırsalda kadınlar tarım ve tarım dışı alanda yoğun bir biçimde üretim faaliyetlerine katılarak emeğe dayalı kaynak yaratarak kırsal ekonomi için önemli bir yer tutmaktadırlar (Yavuz, Terin, Shiwan, Akay, Güler ve Ağsu, 2018: 2). Kırsal alanda yaşam, genellikle tüm aile bireylerinin tarımsal ve hayvansal üretim faaliyetlerine yoğun olarak katılmasını gerektirmektedir. Kırsalda yaşayan kadınların emek yoğunluğu, özellikle de kadının toplumsal hayatta daha az görünür olduğu az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde sadece tarımsal ve hayvansal üretimde değil ev içinde de çok yüksektir. Ev içi istihdam bağlamında ücretsiz aile işçisi konumunda olan kadınların günlük olarak yaptıkları ev temizliği, yemek yapma, ekmek yapma gibi rutin ev içi işlerin yanı sıra su taşıma, odun taşıma, hayvan bakımı veya tarımsal üretim amaçlı tarla, bağ-bahçe gibi yüksek güç isteyen ve çok fazla zaman alan işleri de yapmak durumundadırlar (Özmete, 2012: 119; Gülçubuk, 2008: 42). Bunların yanı sıra yeniden üretim sürecinde soyun devamı için çocuk doğurup, temel bakım işlerini üstlenen kadınının kırsal alanda aşırı çalıştığı gerçeği ortaya çıkmaktadır (Akbay, 1998'den akt., Kızılaslan ve Yamanoğlu, 2010: 155). Bu durumda, aslında ekonomik olarak değer taşıyan bu işleri yürüten kadın, geleneklerin halen etkin olduğu kırsalda ücret almadığı için “çalışan kadın” olarak görülmemekte ve kadının emeği sıradan, değersiz olarak algılanmaktadır. (Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan ve Kılıç, 2003: 64; Candan ve Özalp Günel, 2015: 10). Yardımcı olarak kabul edilen kadın bir gelir elde etmemekte ve yasal herhangi bir engel olmamasına rağmen sosyal güvenlik haklarından yararlanmamaktadırlar (IFAD, 2019: 105; KGSM, 2011: 22-23).

Kırsal kadınların “kırsal yapılanma modelinde” kamusal olmayan alanda ürettikleri emek değeri “ücretsiz aile işçiliği” olarak görünmekle birlikte, kadınlar kırsaldaki üretim faaliyetlerinden olan tarımsal üretim sürecine ve dolayısıyla kırsal ekonomiye önemli katkı sağlamaktadırlar. TÜİK (2019a) 2019 yılı verilerine göre kadınların toplam istihdam (tarım ve tarım dışı) içindeki oranı %31,7 iken tarım içindeki istihdam oranı %43,96 olmuştur. Türkiye’de TÜİK (2019b) 2019 yılı verilerine göre tarımda istihdam edilen kadınların %79,91’i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ücretli çalışan kadınlar %9,41 işveren %0,17 ve kendi hesabına çalışan %10,48 tür. Görüldüğü üzere kırsalda kadınların üretiminde yer aldıkları ürünlerden elde edilen gelirin kontrolünde rolleri yok denecek kadar azdır ve kadınların ekonomik bağımsızlığı dolayısıyla sosyal güvenceleri yoktur. Tarımsal üretim sürecinde yoğun emek harcayan kadın üretim kazançlarından aynı ölçü de faydalanmamaktadır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2012: 9).

Türkiye’de kırsalda yaşayan kadınların ve erkeklerin rolleri ataerkil ideoloji ve geleneksel yapıya bağlı olarak toplumsal cinsiyete dayalı bir iş bölümü çerçevesinde belirlenmektedir. Kadınlar, evlilik yoluyla eş olarak aile çiftliğinde/mülkünde yardımcı ve ev içi işlerin yürütülmesinden ve özellikle çocuk doğurma-bakımdan, erkekler ise ev dışında evin geçimi ve ev dışı işleri yürütmekle sorumludurlar (Sarı, 2019: 12; Peker ve Kubar, 2012: 177; Özmete, 2012: 120; Arabacı, 2015: 50; Koutsou ve ark., 2009: 193). Geleneksel ideolojide, kadının yerinin öncelikle evi olduğu düşüncesi hâkim olmasına rağmen kadınların iş bölümünde erkeklere oranla çok daha fazla iş yüküyle karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Erkekler genellikle tarımsal üretim faaliyetlerinin sadece bir kısmını üstlenirken, kadınlar hem tarımsal üretim faaliyetlerini hem de aile yaşamının sürdürülmesi için gerekli ihtiyaçları karşılamaya yönelik faaliyetleri “doğal işleri” olarak kabul ederek gerçekleştirmek zorundadırlar (Candan ve Özalp Günal, 2015: 11). Bu durum kırsal kesimde geçimlik üretim olarak yürütülen tarımsal faaliyetlerle ekonomik faaliyetlerin kesin olarak ayrılamamasıyla da ilişkilidir. Dolayısıyla kadın tarafından yapılan işlerden hangisinin ev işi, hangisinin ekonomik faaliyet olarak nitelendirilebileceği net değildir (Yürük ve Engindeniz, 2019: 149).

Kırsalda kadınların üretime katılmaları ve katılım düzeyi toplumun gelenek ve göreneklerinin dışında ailenin ekonomik düzeyine, sahip olunan arazinin büyüklüğüne, arazi yapısına (parçalı vs.), mekanizasyonlaşma derecesine, gerçekleştirilen tarımsal veya hayvansal faaliyetin türüne, ürün desenine oldukça bağlı olarak değişmektedir (Yürük ve Engindeniz, 2019: 149; Gülçubuk, 2008: 42; Yıldırak ve ark., 2003: 154). Büyük araziye sahip aileler mekanizasyona dayalı tarım faaliyetleri yürütebildikleri için kadınlar tarımsal üretimden tamamen koparak genellikle ev içi işlerde çalışmaktadırlar. Az ya da parçalı arazi sahibi ya da ekonomik düzeyi mekanizasyonlaşmaya izin vermeyen ailelerde ise kadınlar, tarımsal üretimde mevsimlik işçi olarak ve hayvansal üretim faaliyetlerinde yer almaya devam etmektedirler (Sirman, 1991’den akt., Yıldırak ark., 2003: 15).

Kırsalda yaşayan kadınının ev dışında ücretli olarak çalışabilmesi, ancak erkeğin aile için yeterli ekonomik değer yaratamadığı ya da ailenin üretim yapabileceği ve yaşamını sürdürmesine yetecek toprak ya da hayvan varlığının olmaması durumunda ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda da mevsimlik geçici işçi olarak genellikle aile içinde öncelikle evli olmayan genç kızlar daha sonra ise kadınlar çalışmaktadırlar. Elde edilen kazanç ise çoğunlukla yine erkeğin kontrolüne devredilmektedir.

Kırsal alanda kadının, toplumun yapısı, gelenekler ve kültürel değerleri nedeniyle hem aile içinde hem de kurumsal anlamda çok daha fazla baskı ve kısıtlamalarla karşı karşıya kaldığı (Tambunan, 2008’den akt., Keskin, 2014: 76), ücretsiz ev işçisi olarak çalışmasının kadının bireyleşmesine, ekonomik ya da sosyal bağımsızlığına imkân vermediği ve kadının ancak ailesinin ihtiyaçlarını karşılayabildiği kadar maddi ve manevi bir beklenti içinde olmaksızın ev içi ve ev dışı işleri (bahçede, tarlada) yaparak ve çocuk doğurarak saygınlık kazandığı ancak yine de yeterince değer görmediği görülmektedir (Arıkan, 1988: 3).

Kırsal Turizm ve Kırsal Kadın

Kırsal turizm, kırsalda yerel halkın girişimcilik potansiyeline olanak sağlayarak yerel girişimlerin artmasına, bölge düzeyinde ekonomik ve sosyal refah düzenin artmasına ve özellikle kırsalda yaşayan kadına sunduğu istihdam olanaklarıyla kadının aile içinde ve toplumsal düzeyde güçlenmesine, cinsiyet eşitsizliğinin aşılmasına önemli katkı sağlayabilir (Baykal ve Toprak, 2010: 3; Karamehmet ve ark., 2016: 107; Kaya, 2017: 12). Kadınlar, gelişmekte olan ülkelerde daha az istihdam olanağına sahip olma durumundadırlar; bu genellikle erkeklere oranla daha düşük eğitim seviyelerine ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlanmaktadır (IFAD, 2011; World Bank, 2012). Kadının güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi noktasında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilirlik çalışmalarında Milenyum Gelişme Hedefleri (MDGs) ve MDGs devamı niteliğinde olan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDGs) çerçevesinde kadınlara karşı ayrımcılık ile mücadele ve kadının kırsaldaki yerinin özellikle turizm aracılığıyla güçlendirilmesi gerektiğine yönelik vurgular yer almaktadır (UNDP, 2000; UNDP, 2015; UNWTO, 2010: 21).

Kadınların, turizm sektöründe en başarılı oldukları turizm türlerinden birinin kırsal turizm olduğunu ve kadınların kırsal turizmin yüzü olarak görüldüğünü ifade etmek mümkündür (Ballestero, Abad-Romero, González Serrano, 2014: 554;

Bayram, 2018: 61). Kırsal turizm ve kadın ilişkisi özellikle eko turizm, agro-turizm, gastronomi vb. gibi kadın emeğinin yoğun olduğu turizm türleriyle birlikte yoğun bir şekilde üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Kırsal turizm, kamu ya da özel sektöre ilişkin iş fırsatlarına erişemeyen, dezavantajlı kırsal alanlarda yaşayan halka ve özellikle kadınlara sunduğu istihdam fırsatlarıyla gelirlerini çeşitlendirmeye yardımcı olarak ekonomik fayda sağlamakta ve ekonomik büyümeyi de teşvik etmektedir (Khatiwada ve Silva, 2015: 442; Ballestero ve ark., 2014: 556; Başaran ve Ateş, 2019: 89; Sarı Gök ve Şalvarcı, 2019: 1275).

Turizm temelli yerel girişimcilik özgünlük, teklik ve yaratıcılık bileşenlerini içermesi nedeniyle kırsal turizmin yapısına son derece uyumludur ve kırsal turizm kadınların kendi ürettikleri yerele özgü ürünlerini, kendi işletmelerinde satarak ya da buldukları şartlara göre başkaları için aracılık yaparak yerel girişimcilik yapacakları en cazip alan olarak görünmektedir (Çamur Cihangir ve Cihangir, 2017: 229; Kantar, 1999: 34; Kaya, 2017: 14). Kırsal turizmdeki küçük ölçekli yerel aile işletmeleri, kırsal alanın yapısına, gerçekliğine ve kadın girişimcilerin profiline daha uygundur ve kadınların işgücü piyasasına katılarak ekonomik bağımsızlıklarını kazanmaları ve mesleki statülerinin tanınması için önemli bir fırsat sunmaktadır. Aile işletmeciliği çerçevesinde kadın, kırsal turizmde ana aktördür (Koutsou ve ark., 2009: 194; Ballestero ve ark., 2014: 554; Kaya, 2017: 16). Gerçekte, kırsal turizm faaliyetlerinde kadınların erkeğin yardımcısı olarak yer almasının kadınları ekonomik açıdan bağımsız hale getirmediği, kadınların ekonomik bağımsızlığına asıl katkısının kadınların girişimcilğe doğru bir kayma yaşamasını sağlaması olduğu söylenebilir (Ballestero ve ark., 2014: 557). Kadınları, turizm alanında girişimcilğe iten nedenler arasında ise yoksulluk veya ek gelir ihtiyacı, istihdam sağlama, aile geçimini üstelenen birinin ölümü ya da boşanma gibi olaylar ve çeken nedenler olarak da başarı elde etme isteği, bir faaliyet alanına duyulan ilgi, saygınlık kazanma, kişinin kendi patronu olma, yüksek kar elde etme, iş fırsatları ve emeklilik arzusu sıralanabilir (Jaafar ve Rasoolimanesh, 2015: 19; Keskin, 2014: 74; Zapalska ve Brozik, 2014: 8).

Kırsal turizmde kadınların tarımsal üretim ve ürünlerin pazarlanması, satışı gibi faaliyetlerinin yanı sıra ağırlama ve servis gibi işlerde de ön saflarda yer aldığı görülmektedir. Kırsal turizmin yapısı gereği yürütülen işler, kadınların geleneksel cinsiyet rollerine yüklenen ev işlerinin (yemek pişirmek, temizlik yapmak vb.) bir uzantısı olarak görülmekte ve bu rol geleneksel bağlamda konukların ağırlanması, bakımı gibi hizmet alanlarına aktarılmaktadır (Serinikli, 2019: 46; Ballestero ve ark., 2014: 556; Uğuz ve Topbaş, 2016: 67; Boyacıoğlu, 2014: 84; Kaya, 2017: 14-15). Kadınlara kırsal alanda cinsiyetçi yaklaşım ile geleneksel olarak yüklenen rol ve görevlerin turizm faaliyetleriyle yeni rollere evrilmesi bir noktaya kadar istihdam olanağı sağlamakla beraber, geleneksel cinsiyet rolünün kadınları bu tür işletmeleri yürütmek için onları son derece nitelikli hale getirmesi ironiktir (Ballestero ve ark., 2014: 556).

Kırsal alanlarda kadınların doğup büyüdüğü coğrafyada turizm temelli girişimcilik faaliyetlerinin, ev pansiyonculuğu, butik yiyecek-içecek işletmeleri, agro turizm çiftlikleri, yöreye özgü el sanatlarına dayalı ürünler ile hediyeelik eşya tezgâhları, salça, pekmez, reçel, tarhana, peynir vb. gibi yöresel ev ürünleri ve kurutulmuş meyve, sebze, otlar gibi doğal ürünlerin üretim-satışı ve diğer turizm ürünleri olmak üzere geniş bir yelpazeye sahip olduğu görülmektedir (Khatiwada ve Silva, 2015: 443; Aylan ve ark., 2019: 1271; Fidan ve Nam, 2012: 54; Bayram, 2018: 61; Kaya, 2017: 15). Bu tür işler genellikle kırsal turizm içinde çiftlik turizmi ürünlerinin çekirdeğidir (Cassel ve Pettersson, 2015: 143). Kadınların bu işletmelerde üretip-satışa sunduğu yöresel doğal ürünler, yemekler, içecekler zaman içinde yörenin simgesi olarak yörenin markalaşmasında rol oynamaktadır.

Kırsal turizmin gelişmesi, kadının ekonomik faaliyetler içinde yer alması sosyo-ekonomik anlamda kadınların güçlendirilmesine lehine sonuçlar yaratmaktadır. Özellikle eğitim düzeyi düşük toplumlarda kadına yönelik önyargıların azalmasına ya da tümüyle ortadan kalkmasına, kadınların karar verme süreçlerine etkin katılabilmelerine, toplumsal cinsiyete yönelik algıların aşılmasına ve yaşanan baskıların azalmasına yardımcı olabilir, kadının aile içinde ve toplumda birey olarak kabulünü sağlayabilir (Khatiwada ve Silva, 2015: 443; Yazgan ve Kadanalı, 2012: 6; Boyacıoğlu, 2014: 84; Merkez ve Yılmaz, 2018: 935; Soysal, 2013: 163; Bayram, 2018: 61; Cinel ve Bahtiyar Karadeniz C., 2018: 440; Soysal, 2010: 110). Ancak, turizmin farklı kırsal alanlardaki kadınları eşit olmayan şekilde etkileyebileceği de göz önünde tutulmalıdır (Feng, 2013 :3).

Kırsal turizm faaliyetlerinde kadınların karşılaştıkları çeşitli zorluklar olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kadınların geleneksel toplumsal normlar içinde değerlendirilerek girişimcilik noktasında daha fazla bariyerle karşılaşmaları ve dezavantajlı bir konumda olmaları, turizm girişimcisi olarak kabul edilmemeleri, kırsal kalkınmayı destekleme amaçlı verilen teşvik ve destek süreçlerinin uzun ve karmaşık olması, toplumsal cinsiyet rollerinin değişimine karşı direnç, erkekler ile eğitim olanaklarının eşit olmaması ve yetersizliği, ekonomik özgürlüğün yeterince kazanılmamış olması ve hak ettikleri karşılığı alamamaları olarak ifade etmek mümkündür (Soysal, 2013: 170; Kantar, 1999: 36; Bayram, 2018: 61; Karaturhan, Ünsal, Issabek ve Güler, 2017: 86; Acar, 2018: 1100). Bu zorlukların aşılabilmesi noktasında kadınlara Devlet Kurumları, özel sektör ve Sivil Toplum Örgütleri tarafından hem ekonomik hem de sosyal destekler verilmelidir. Bu destekler ekonomik anlamda mikro krediler, vergi muafiyeti gibi olabilir. Kadınlara girişimcilik, yönetim ve temel iş

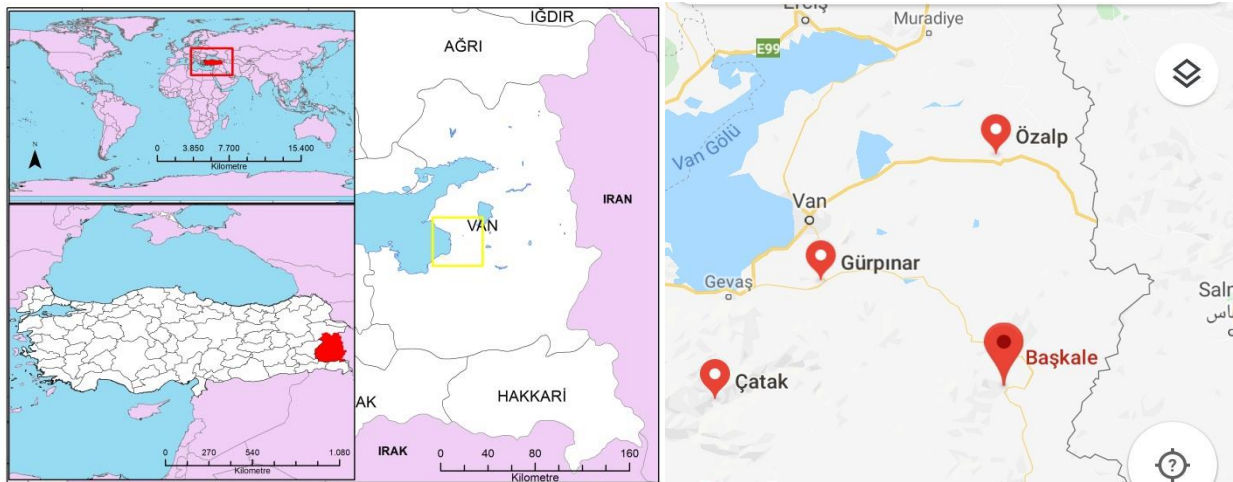
becerileri eğitimi, misafirperverlik becerileri, hijyen, turistlere rehberlik etme gibi çeşitli beceriler kazandıran farklı eğitimler verilebilir (Ateljjevic, 2008: 12; Lordkipanidze, 2002: 67; Kayabaşı, 2017: 252).

METODOLOJİ

Araştırma Sahasının Temel Sosyal, Ekonomik, Kültürel ve Coğrafi Özellikleri

Araştırma, Van ilinin doğu ve güneybatısında yer alan ve özellikle peynir üretimi ve hayvancılık ile geçimini sağlayarak hem bölge hem ülke ekonomisine önemli katkı sağlayan dört ilçeye bağlı mahallelerde(köylerde) yürütülmüştür. Bu mahalleler(köyler); Başkale ilçesinin Orta Yol mahallesi, Çatak ilçesinin Görentaş mahallesi Badılhali yaylası, Özalp İlçesi'nin Aşağı Molla Hasan mahallesi, Gürpınar ilçesinin Yol Düştü mahallesidir (Şekil 1). Bu sahaların seçilmesindeki en önemli nedenler; bu mahallelerin(köylerin) VOP üretiminde hem halen geleneksel üretim yöntemlerini(küpte saklama hariç) kullanmaları hem de üretim miktarı açısından önemli merkezler oldukları bilgisinin ön araştırma sürecinde, peynir üretimi ve satışı alanında uzun yıllardır çalışan kişiler tarafından yapılan görüşmelerde belirtilmesidir. Belirlenen mahallere (köylere) ait yaylalar ise hayvancılığın ve hayvansal ürünlerin üretilmesi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Van ili, 2019 yılında 2,7 milyonluk küçükbaş hayvan sayısı ile Türkiye'deki toplam küçükbaş hayvan varlığının önemli bir kısmına sahiptir (TÜİK, 2019c). Araştırılan ilçeler, Van'ın merkez ilçelerinin aksine küçükbaş hayvancılıkta öne çıkan merkezlerdir. Başkale ve Özalp sadece hayvancılık ve hayvancılık temelli ürünlerin üretildiği ve pazarlandığı ilçeler olarak bilinmektedir. Özalp ilçesi aynı zamanda canlı hayvan ihracatında Türkiye'nin önemli merkezlerinden bir tanesidir. Diğer taraftan Çatak ilçesi ise bal üretimi ve alabalık çiftlikleriyle ekonomik olarak kent için önemli değer yaratmaktadır.

Bu ilçeler bölgenin fiziksel ortam özellikleri nedeniyle ortalama yükseltinin 2000 metrenin üzerinde olduğu yerleşim yerleridir. Başkale (2320 m.) ve Çatak (1500 m.) ilçeleri yükseltiden ve bakıdan dolayı kış aylarında yoğun kar yağışı alan bu nedenle mahallelerin(köylerin) yollarının çoğu zaman kapalı kaldığı yerleşim merkezleridir. Bu ilçelerden Gürpınar, Van ilinin önemli somut ve soyut miras alanları olan Akdamar Adası, Hoşap Kalesi, Çavuş Tepe ile Abalı Kayak merkezine yakın olması nedeniyle diğer ilçelere göre turizm faaliyetleri açısından daha avantajlı bir konuma sahiptir. Van gölüne yakın olması ve yükseltisinin de diğer ilçelere göre daha az olması sebebiyle kışlarında nispeten daha az sert geçtiği bir yerleşim merkezidir. Özellikle bölgede yetiştirilen özel bir tür olan Norduz koyunu ve bu hayvana ait ürünlerden elde edilen hayvansal ürünlerin ve son yıllarda yöreye özgü yemeklerin değerlendirilerek Gastronomi Turizmine yönelik faaliyetlerin artmasıyla önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu çerçeveden yaklaşıldığında VOP üretimi bölge için koyun ve keçi sütünün katma değerli ürüne dönüştüğü en önemli hayvansal ürünlerden bir tanesidir.

Şekil 1: Araştırma Sahası Lokasyon Haritası

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın amacı, önemli bir yerel lezzet olan ancak turistik ürün olarak henüz yeterince değerlendirilemeyen ve kırsal turizm çalışmalarında ele alınması ile bölge için önemli katma değer yaratacağı düşünülen geleneksel VOP ve peynirin yapımı sürecinde yoğun emek harcayan kırsal kadının durumunu ortaya koymaktır. Çalışma nitel araştırma yönteminde durum çalışması tasarımı kullanılarak çoklu vaka (çoklu örneklem olayı) yöntemi ile yürütülmüştür. Bu tasarımın kullanılmasının nedeni araştırma evreninde amaçsal örnekleme ile belirlenen örnek sahalar hakkında daha

derinlemesine bilgi edinmektir. (Cihangir ve Şeremet, 2020). Çalışmada ayrıca etnografik bir yöntem izlenmiştir. Etnografik yöntem ile araştırmacı, araştırılan grubun veya topluluğun doğal ortamına katılarak katılımcı gözlemci olarak yer alıp informal görüşme sorularıyla araştırılan konu hakkında derinlemesine araştırma yaparak verileri toplamıştır. Çalışmada veriler saha çalışmasında yarı yapılandırılmış yüz yüze görüşmeler ile elde edilmiştir. Görüşmeler katılımcıların bilgisi dâhilinde fotoğraf-video ve ses kayıt cihazları ile kayıt altına alınmıştır. Katılımcılardan ses kayıt yapılmasını istemeyen katılımcıların verdiği bilgiler için yazılı notlar alınmıştır. Araştırma sahaları, Van Tarihi Peynirciler Çarşısında peynir üretimi ve satışı alanında uzun yıllardır çalışan kişiler ile yapılan görüşmelerin sonucunda belirlenmiştir. Gerçekleştirilen ön çalışmalar çerçevesinde, çalışma bütçe ve zaman kısıtlılığı nedeniyle Van'ın Başkale ilçesinin Orta Yol Köyü, Çatak ilçesinin Görentaş Köyü Badılhali yaylası, Özalp ilçesinin Aşağı Molla Hasan Mahallesi (Köyü), Gürpınar ilçesinin Yol Düştü Mahallesi (Köyü) arazi çalışması için belirlenmiştir. Arazi çalışması 2019 yılının Haziran ve Ağustos ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada belirtilen mahallelerden (köylerden) 25 kadın ile ve ayrıca ziyaret edilen köylerde muhtarlar ve yaylalarda ise çobanlar ile görüşmeler yapılmıştır. Araştırma ses kayıtları daha sonra çözümlenerek katılımcılar kodlanmıştır. Katılımcıların kodları şu şekildedir; Çatak Kadınlar (Ç.K); Başkale Kadınlar (B.K), Erkekler (B.E); Gürpınar Kadınlar (G.K), Erkekler (G.E) ve Özalp Kadınlar (Ö.K). Verilerin analizinde betimsel çözümleme tekniği kullanılarak ana tematik alanlar oluşturulmuş ve bunlara yönelik alt sınıflandırmalar gerçekleştirilmiştir. Arazi çalışması sürecinde bölgede doğmuş ve büyümüş bir kadın araştırmacının araştırma ekibinde yer almasının, sahayla ilgili etnografik analizler noktasında tarihsel ve kültürel bir feminist perspektifin yansıtılması açısından önemli rol oynadığı düşünülmektedir.

BULGULAR

Kırsal Kadının Günlük Yaşam Pratikleri

Kadın emeğinin yoğun olduğu kırsal turizm faaliyetleriyle kadının bütünleştiğini ve kadınların kırsal alanların, turizm potansiyelinin kullanılmasında önemli rol oynadığını ifade etmek mümkündür. Kırsal turizm potansiyelinin ortaya konmasında, kadınların somut katkıların neler olduğunun belirlenmesinde günlük yaşam pratiklerine ilişkin detayların anlaşılması önemlidir.

Araştırma sahasında, kadınların günlük yaşamlarında Nisan ayı itibarıyla VOP üretimi ana iş olarak görülmektedir. Uzun ve sert geçen kış aylarının ardından baharla birlikte peynir yapımında kullanılan yöresel otların (sirmo, mendi, heliz, kekik, yarpuz gibi) dağlarda yetismeye başlamasıyla kadınların da ev-dışı emek-yoğun üretim faaliyetleri başlamaktadır. Bu dönemde kadınlar sabahın ilk ışıklarıyla işe başlamaktadır. Kadınlar öncelikle, rutin olarak yaptıkları köy yaşamına ilişkin temel işlerini, bağ ve bahçenin bakımı-sulanması ve beslenen kanatlı hayvanların beslenmesini gerçekleştirilmektedir. Daha sonra, eğer hayvanlar çobanlar aracılığıyla uzak bir yaylaya çıkarılmışsa hayvanların her gün getirilmesi mümkün olmadığı için bir araç ile topluca yolculuk yapılarak yaylaya gidilmektedir. Eğer, hayvanlar köye ait yakın bir yaylaya çobanlar aracılığıyla gönderilmişse her gün yayladan saat 10.00 sularında köye getirilerek hayvanların köy içinde uygun bir alanda süt sağımı yapılmaktadır (Fotoğraf 1). Kadınlar, bazı köylerde "koçbaşlığı" işini de yapmakta ve hayvanların sıra ile sağımının yapılmasını ve sağım sırasında sabit tutulmasını sağlarlar. Süt sağımı kuzuları olan koyun ve keçilerin süttan kesilmesine kadar bir kez sonrasında günde iki kez yapılmaktadır. Her süt sağımı sonrası kadınlar yaklaşık 20 kilo civarında süt bidonlarını yaylaya gidilmişse süt yapacakları çadırlara kadar sırtlarında veya ellerinde taşımaktadırlar. Köyde yapılan sağımda ise süttan ağırlığına göre kadınlar tarafından ya bir el arabasıyla ya da elde taşınarak VOP yapımı için eve kadar getirilmektedir (Fotoğraf 2). Evin varsa bir erkek çocuğu yardımcı olabilmektedir. Yaylada VOP üretim şartlarının köyde üretime göre daha zor ve yorucu olduğu açıktır.

Fotoğraf 1: Köy Meydanında Sağım Yapan Kadınlar (Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Köyde sağım yapan katılımcılar için de benzer zorluklar olmasına rağmen uzun yolculuk yapılmaması ve evdeki olanaklar nedeniyle daha kolay ve hijyenik bir süreç yaşandığı gözlenmiştir.

“Bir öğün sağıyoruz. Her evin ayrı çobanı var. Gün boyunca koyunlar otlatılıyor. Getirilip sağımı yapıyor. Sonra tüm koyunlar birleştirilip götürülüyor.” (Ö.K.1)

Fotoğraf 2: Köyde Ahırlarda Günlük Sağım ve Koçbaşlığı Yapan Kadınlar(Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Yaylada peynir yapım süreci yaylaya doğru erken saatlerde başlayan uzun ve meşakkatli bir yolculuk sonrası (bir saat) başlamaktadır (Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3: Çatak-Görentaş-Badilhali Yaylasına Gidiş-Dönüş Yolculuğu (Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Kadınlar yaylaya ulaştıktan sonra sağım hazırlıklarını tamamlayarak geleneksel olarak belirlenmiş oturma düzeninde oturarak, çobanlar tarafından sağım alanına getirilen hayvanlarını sağmak üzere beklemektedirler (Fotoğraf 4). Sağılan sütler daha sonra çadır bölgesine taşınarak peynir yapımı gerçekleştirilmektedir (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 4: Yaylada Sağım Sırasında Oturma Düzeni ve Koçbaşlığı Yapan Çoban (Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Genellikle VOP üretimimin orta yaş üstü kadınlar tarafından sürdürülmekte olduğu görülmüştür. Bunun nedeni sorulduğunda, son yıllarda genç kadınların evlendikten sonra genellikle şehre yerleşmeleri ve köyde yaşayanların ise genellikle yaylaya gelmeyip ev işleri ve çocuklar ile ilgilendiklerini belirtmiştir. Kadınlar, peynir işi ile birlikte ev-içi işleri yürütmenin kırsalda kadını çok yordduğundan bahsetmişlerdir. Bu nedenlerle, kadınlar kızlarını evlendirecekleri zaman çoğunlukla “şehirde ev serilmesi(ev kurulması)” isteğinde bulunmaktadırlar. Eğer damat tarafı kabul etmezse kızı vermeme noktasına bile gelmektedir. Kırsalda yaşayan kadının bu isteği, kızının da kendisi gibi yorulup, eziyet çekmemesini istemesinden kaynaklanmaktadır.

Fotoğraf 5: Van-Çatak İlçesi-Görentaş Köyü-Badilhali Yaylası. Süt Sağımı Sonrası Sütü Sırtında Taşıyan Kadınlar (Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Yaylada peynir yapan kadınlar, ilk sağım sonrası peynir yapımı ve temizlik vs. gibi diğer işleri bittikten sonra kendilerine ait çadırlara dinlenmek veya ibadet etmek amacıyla çekilmektedirler. Yaylada her kadına ait bezlerden yapılmış çadırlar bulunmaktadır. Çadırlar yemek yeme, ibadet etmek ve dinlenmek için kullanılmaktadır. Yaşlı kadınlar genellikle uyuyarak dinlenmeyi tercih etmekte, genç kadınlar ise toplanıp çay içip sohbet etmektedirler (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Yaylada Kadınların Dinlenme Çadırlardan Görünümler. (Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Yaylada, koyun ve keçi sağımı, peynir mayalama, yemek hazırlama, peynir süzme, peynir kesme, ikinci sağım, akşam sütlerinin peynir yapımı ya da araca yüklenmesi ve yolculuk ile bir yayla günü tamamlanmakta ve kadınlar evlerine ancak saat 20.00 sularında ulaşmaktadırlar. Kadınların birçoğu, kızları evlendiği ya da gelinleri köyde yaşamadığı için eve döndükten sonra geç saatlere kadar ev işleriyle uğraşmakta varsa çocuklarıyla ilgilenmekte ve akşam sağımından getirilen süt ile yoğurt-peynir yapmaktadırlar.

“Eşim vefat etti. İki oğlum var. Onlarda geri kalan işleri yapıyorlar. Ama bizde çok fazla göç oldu. İstanbul’a giden çok akrabamız var.” (Ç.K.4).

“Yaylaya her gün gitmemiz gerek. Koyun ve keçilerin sağılması için. Eğer sağılmazsa sütü azalır. Gidemezsek bir kadın sağlar. Ya sağan kadına verilir süt ya da getirirler yoğurt ya da peynir yaparım evde.” (Ç.K.5)

Kadının peynir yapımı ile odak noktasında yer aldığı bu yayla rutini kadınlar açısından son derece zor ve emek gerektirmesine rağmen bir o kadar keyifli anların paylaşıldığı, gülünüp-eğlenilen bir yaşam pratiğine dönüşmüş durumdadır (Fotoğraf 7).

Fotoğraf 7: Yayladan Eve Dönüş Öncesi. İşlerini Bitirip Halay Çeken Kadınlar. (Kaynak: Araştırma Ekibi, 2019)

Tarihsel perspektif içerisinde kadının günlük yaşam rollerinde bir değişim olup olmadığı incelendiğinde ise ailenin ataerkil yapısında ve erkeğin geleneksel rolünde değişim olmadığı, ancak erkeğin fiziksel iş yükünde ekonomik rahatlatma, geleneksel tarım-hayvancılık faaliyetlerini terk etme ya da mekanizasyonlaşma nedeniyle azalma olduğu, kadının ise aile içi rollerinde önemli bir değişim olmadığı ve hatta iş yükünün özellikle peynir üretiminin ticarileşmesi nedeniyle arttığı gözlenmiştir.

“Biz hayvanları yaylaya çıkıp hep bir öğün sağıyoruz. Her evin ayrı çobanı var. Gün boyunca koyunlar otlatılıyor. Getirilip sağımı yapılıyor. Sonra tüm koyunlar birleştirilip geri götürülüyor.” (Ö.K.1).

“Yoğunluğumuz Nisan’da başlıyor. Ot toplamayla. Mayıs-Haziran köyde sağıyoruz. Temmuz-Ağustos yayladayız. Eylül’de tekrar köye dönüyoruz. Mayıs’ta günde bir kere sağıyoruz. Mayıs’tan sonra günde iki öğün. Eylül’e doğru günde bir kere sağıyoruz.” (Ç.K.5).

Tarımsal faaliyetlerin devam ettiği köylerde ise mekanizasyonlaşma ile fiziksel güç gerektiren erkek işi olarak düşünülen ve işlerin traktör, saman balyası yapma makinesi, buğday öğütme gibi mekanik araçlar ile yapılmasıyla erkeğin iş yükünün azaldığı ve yaşamının kolaylaştığı görülmektedir. Ayrıca makine ile yapılan tarımsal faaliyetler için erkekler genellikle mevsimsel işçi tutmakta ve yaz boyunca ot biçme, ot toplama, kamyonlara yükletip köye getirtme işlerini tutulan işçilere yaptırtmaktadırlar. Buna rağmen, kadınların günlük yaşamda el emeğiyle ürettikleri ürünlerin ve ev işlerinin yapılmasında zaman içerisinde herhangi bir değişim olmadığı ve hala yoğun emek sarf ettikleri görülmektedir. Örneğin köydeki bir erkeğin evdeki kadına yardım edip etmediği sorulduğunda şu şekilde yanıt verdiği görülmektedir:

“Biz peynir ve diğer şeylerin yapımından ne anlıyoruz, açıkçası ne de yardım ediyoruz.” (B.E.1.).

Kadınların sadece süt sağımı ve peynir yapımı süreçlerinde değil aynı zamanda zamansal yani dönemsel olarak da farklı işleri yaptıkları görülmektedir. Örneğin, yörede yapılan VOP’ a koyulan otların toplanması bunların kullanıma hazır hale getirilmesi süreçlerinde kadınların da aktif bir şekilde rol aldıkları görülmektedir. Ancak, son zamanlarda bölgede yaşanan güvenlik sorunları nedeniyle bazı riskli bölgelerde kadınların zorunluluktan dolayı bu görevleri erkeklerle devrettiği de yapılan saha çalışması sırasında ortaya çıkmıştır.

“Biz bu otların hepsini dağlardan yaylalardan topluyoruz. Biz kadınlar topluyoruz. Otları sarartıyoruz, tuzluyoruz, yıl boyunca kullanıyoruz. Bu zahmetli işlerden dolayı peynirimiz pahalı oluyor.” (B.K.1).

Bazı kadınların VOP yapımından elde edilen gelirden söz sahibi olduğunu belirtmesine rağmen halen ataerkil geleneksel yapının hüküm sürdüğü ve gelirin erkeğin kontrolünde olduğu görülmektedir. Bu durum ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişliğinin kırsaldaki kadının günlük yaşam deneyimlerini çoğu zaman etkilemediğini göstermektedir. Kırsaldan kente göç etmek isteyen genç kadınların pek çoğu bu eşit olmayan zorlu sosyo-ekonomik şartlardan kurtulmak istemekte ve eşlerinin “el işinde” çalışmasını daha az gelir elde etse de tercih etmektedirler.

VOP yapım sürecinin özellikle yayla çerçevesi ile arka planda devam eden sosyo-ekonomik sorunlara rağmen izlenmeye değer olduğu ve bu bölgeler için önemli bir kırsal turizm aktivitesi olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Kadınların el emeği ve ruhu ile yaptıkları VOP üretiminin sadece bir ürün olarak değil turistik bir ürün olarak hikayesinin de pazarlanması bölgede giderek azalan hayvansal üretimin artmasına, ekonomik olarak daha yüksek bir değere ürünlerin birinci elden pazarlanmasına ve bölge halkına yeni turizm fırsatları sunulmasına olanak sağlayacaktır.

Van Kırsalında Kadın ve Toplumsal Cinsiyet

Bu bölümde araştırmacıların sahada yapmış oldukları gözlemler ve yapılan görüşmelerden çıkan sonuçlar ile kırsaldaki kadının durumu toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilmiştir. Connell (1987) tarafından da vurgulandığı üzere, özellikle kırsaldaki cinsiyetli kimliklerin oluşmasında üretim ilişkilerinin erkek ve kadın tarafından paylaşılması sonucunda ortaya çıkan rollerin zaman içerisinde pekiştirilmesiyle kırsaldaki kadın kimliğinin temel olarak oluştuğu görülmektedir. Ancak, temeldeki üretim ilişkilerinin rollerin ve kimliklerin açıklanmasında tek başına yeterli olmadığına da altının çizilmesi gerekmektedir. Kırsal kadın kimliğinin, kadına toplum içerisinde atfedilen ev işleri, yemek yapma, kışık yiyecek hazırlama, çocuk bakımı gibi işlerin zaman içerisinde kadına bırakılması ile oluştuğu görülmektedir. Hayvancılıkla uğraşan kırsal toplumlarda erkekler ağırlıklı olarak hayvanları otlatma rolünü üstlenirken kadınlar ise ev işlerinin yanı sıra hayvansal ürünlerin üretiminden sorumlu olarak sütlerinin sağılması, sağılan sütlerin peynir, yoğurt, tereyağı yapılması gibi işleri hem günlük tüketim hem de kışık tüketim için hazırlamaktadırlar. Bu durum, özellikle kış dönemlerinin sert geçtiği bu bölgelerde hayvan otlatmak için bahar ayları itibariyle yaylalara mevsimlik göçü de zorunlu kılabilir. Yaylalara mevsimlik göçlerin, Türkiye’nin birçok bölgesinde de yaşandığı görülmektedir. Van kırsalındaki duruma bakıldığında VOP üretimi sürecine katılan kadınların geçmişte bu duruma benzer günlük yaşam pratiğine sahip oldukları görülmektedir. Kadınlar, eskiden dönemsel olarak kalmak üzere gidilen yaylalara ulaşmak için at ve eşekler ile eşyaların taşındığını, erkeğin taşıma ve çadır kurma işlerini yaptığını, kadınların ise yaylaya çıktığında yine köyde yaptıkları temel işleri ve hayvansal üretim ile ilgili işleri üstlendiklerini ifade etmektedirler.

“Kadınlar yaylada kalıyorduk. O zamanlar çok zordu. Dağın başındasın, her şeyi kendin yapmak zorundasın. Peynir yapılacak, tereyağı yapılacak, ekmek yapılacak bunlar için ateş yakmamız lazım, yakacak için çalı-çırpı gerekirdi biz kadınları toplardık. Akşamlara kadar çalışırdık.” (Ç.K.1).

O zamanlar, erkekler genellikle köylere geri dönüp ot biçme, tarla işleri ile uğraşmaktaydı. Kadınların yanında ise geceleri güvenlik için bir iki erkek dönüşümlü kalmaktaydı. Günümüzde, erkeğin iş yükünün hem mekanize olduğu hem de işçilere yaptırılarak azaldığı halde kadının rolünde ve iş yükünde çok fazla değişim olmadığı görülmektedir.

“Yaylada kaldığımız zamanlar, atlara, eşeklere eşyaları yükler erkeklerle beraber giderdik. Çadırları, taşıma işlerini erkekler yapıyordu. Sonra erkekler ot biçmek köye dönerlerdi. Bizi yoklamak için atlarla gelip giderlerdi. Akşam birkaç erkek kalırdı. Ama biz de korku neydi bilmezdik.” (B.K.1).

Ancak, zaman içerisinde hem teknolojinin gelişmesi hem de ekonomik olanakların artması ile yaylara yapılan uzun süreli mevsimlik göçlerin günlük gidiş-dönüslere dönüştüğü görülmektedir. (Fotoğraf 3.) Kadınlar, günümüzde her gün yaylara gidiş-dönüş yapmak zorunda kaldıklarını bunun da yorucu ve maliyetli olduğunu ancak geçmişte yaklaşık 3 ay boyunca (Haziran-Temmuz-Ağustos) yaylada kalmaktan nispeten daha kolay olduğunu en azından aileleri ile akşam kendi evlerinde olmaktan mutluluk duyduklarını ifade etmektedirler. Örneğin, bu durumu bir kadın şu şekilde ifade etmektedir;

“Şimdi gelip gitmek bizim için daha iyi, işlerimiz daha kolay. Hiç yoktan evimize geliyoruz, çocuklarımızı, torunlarımızı görüyoruz, eşlerimizi görüyoruz. Böylesi bizim için çok daha iyi.” (Ç.K.1).

Kadınların, geçmişte Haziran ayı itibari ile başlayıp Ağustos ayı sonuna kadar üç aylık bir göç şeklinde yaşanan yayla hayatının günlük gidiş-dönüslere doğru evrildiğini ancak kadının iş yükünün aslında çok fazla değişmediğini, azalmadığını sadece biçim değiştirerek sürdüğünü görüyoruz. Eskiden dönemsel olarak yaylalara giden kadınlar, şimdi toplu bir şekilde günlük olarak yaylara gitmekte ve evde kendilerine atfedilen işlerden birisi olan süt sağma ve VOP üretim sürecini gerçekleştirmektedirler. Geçmişte üretilen ürünlerin kendi ev içi tüketimlerine yönelik olduğunu belirtenler olduğu gibi satış amaçlı üretenler olduğu da görülmektedir. Bugün ise VOP yapan kadınların pek çoğu peyniri ticari amaçla üretmekte olduğunu belirtmektedir.

Bu durum her ne kadar kadının ticari olarak bir değer üretmek anlamında kamusal alana çıkışı olarak görülse de, temel olarak orada kurduğu ilişkiler ve yaptığı işler kendisinin hali hazırda evde yapmış olduğu işlerin uzantısı olarak görülmektedir. McDowell (1983) tarafından ifade edildiği gibi kentlerdeki kapitalist üretim ilişkileri sonucunda, kadının ekonomik yaşama katılımı evde yaptığı günlük işlerin uzantısı olarak algılanmakta ve kadının yaptığı iş değersizleştirilerek ucuz emek gücü olarak görülmektedir. Kadın bu süreçte, kendisi üretim sürecinin bütün aşamalarını el emeğiyle üretmesine rağmen, kentteki bir fabrika işçisi gibi üretilen mamul maddeden elde edilen kardan çok fazla bir şey elde edememektedir. Çoğu zaman satılan peynirin parasını dahi elde edemeyen kadının, ürünün piyasa şartlarının altında satılması nedeniyle emeğinin tam olarak karşılığını da alamadığı görülmektedir. Bu çerçevede kadının “fordist” üretim süreçlerinde olduğu gibi sadece gelen siparişi bantlarda seri bir şekilde üreten ve mamul maddeye dönüştüren bir el işçisi konumuna dönüştüğü görülmektedir (Leslie, 1993).

“Aramızda aracı var o bizden alıp onlara veriyor. Herkes öyle yapmıyor. Köylü peyniri alıp oraya gidip onlara satıyor.” (Ö.K.5).

VOP üretimi önceleri kendi tüketimleri için yapılan bir kışlık yiyecek ve sütü saklama yöntemi olmasına rağmen, günümüzde özellikle kentlerden gelen yoğun talep karşısında evin ekonomisine katkı sağlayan ticari bir ürün olmuştur. Temmuz ve Ağustos aylarında üretilen sütün büyük bir bölümü bireysel olarak kurulan iletişim ağları aracılığı ile ya bireysel ya da toplu siparişler ile son kullanıcıya ya da aracı işletmelere satılmaktadır.

“Ben eskiden de hep peynir satardım. Peynir almak için köye gelirlerdi. Peynir isterlerdi oğlum eşim yaylara gelip bize haber verirdi. Bizde peynirleri hazırlar yollardık. Eşim veya kayınpederim peyniri satardı. Parayı alırlardı.” (Ç.K.1).

“Yoğurdu, hayır satmıyoruz. Biz tüketiyoruz. Ama peyniri ve tereyağını satıyoruz.” (Ç.K.8).

“Evet satıyoruz. Van’daki akrabalarımızı arıyor. Sipariş veriyorlar, ona göre peynir yapıyoruz.” (Ö.K.3).

Diğer taraftan, artık kadın çeşitli yöntemler geliştirilerek süttten mümkün olduğunca farklı ürünler üretmek içinde yoğun bir çaba sarf etmektedir. Kadınlar sadece satmak için VOP üretimi yapmanın dışında, kışın ailesinin tüketeceği VOP, yoğurt, katık, tereyağı ve kaymak gibi ürünleri de bu süreç içerisinde geleneksel yöntemlerin yanı sıra öğrenilen yeni saklama koşullarına göre hazırlamaktadırlar. Kadınlar, derin dondurucular gibi teknolojik olanaklarını kullanarak bu yoğun emeğin korunmasında ve istenildiği zaman tüketime hazır hale gelmesinde önemli bir rol üstlenmektedirler.

“Peynirden sonra tereyağı yapıyoruz. Sütleri sağıp çiğ olarak hemen bir-iki litrelik şişelerle derin donduruculara koyuyoruz. Yıl boyunca süt ihtiyacımızı karşılıyor. Ayranası, Keledoş’da kullanacağımız ekşimiş yoğurdu yapıyoruz.” (B.K.1).

VOP üretim sürecinin, özellikle yaylara giden kadın için evin dışında gerçekleşen bir süreç olmasına ve mobilitenin artmasıyla birlikte mekânsal- zamansal değişimler ile farklı deneyimler yaşanıyor olmasına rağmen kadınların rollerinde ve toplumdaki yerinde çok fazla bir değişim olmadığı görülmektedir. Bu da özellikle materyalist feminizm teorisinde olduğu gibi kadının emeğinin kırsal alanda da bir üretim materyali olduğu, bunun oluşmasında sadece üretim ilişkilerinin

rol oynamadığı aynı zamanda özellikle kırsal toplumlarda derinlere işlemiş ataerkil ideolojinin, muhafazakârlığın ve aşiretçiliğin beslediği erkek egemen hegemonyanın da yoğun etkisinin olduğu gözlenmektedir.

Connell (1987) tarafından da ifade edildiği üzere hegemonya toplumdaki dinsel öğretiler, aşiretçilik ve örf adetlerin ortaya çıkardığı günlük pratikler ve söylemler aracılığıyla işlenip, doğallaştırılmaktadır. Hegemonik erkeklik kavramı ise genel anlamda erkeklığe ait bir cinsiyet rolü olmayıp, sosyo-kültürel bir bakış açısını yansıtmakta olup, bütün erkeklerin kabul edip meşrulaştırdığı genel bir söylemdir (Pehlivan, 2017: 502). Bu pratik ve söylemlerin kadınların günlük yaşam pratiklerini örneğin peynir yapımında olduğu gibi derinden etkilediği onlara bu rolün biçildiği ve fordist bir üretim sürecinde olduğu gibi bir fabrika sistematüğinde çalışarak hayvansal ürünleri peynire dönüştürdükleri gözlemlenmiştir. Örneğin, saha çalışmasında gerçekleştirilen görüşmeler esnasında kadınların bazı mahallelerde erkeklerin (aile içinde özellikle kayınpeder, kayınbirader ve aile dışındaki erkekler) yanında konuşmadıkları, erkek ve kadınların hala aynı sofrada yemek yemedikleri görülmektedir.

Yerelde ortaya çıkan diğer önemli toplumsal söylemlerin meşrulaştırılma yöntemi ise “aşiret kuralları” olduğu gerçeğidir. Bourdieu (2013), özellikle kadın ve erkek rollerinin pekiştirilmesinde ortaya çıkan bir iktidar gücünden bahsetmektedir ve bu iktidar gücünün de diğer iktidar söylemlerinde olduğu gibi bir şiddet temeline dayandığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede iktidarın bireylerin “dünya algılarını, ifadelerini ve inancını meşrulaştıran” bir güce sahip olduğunun altını çizmektedir (akt. Erşen, 2015: 188). Bu çerçevede, özellikle bu araştırma kapsamında kadının toplum içerisindeki yerini kendileri için biçtikleri roller ve anlamlandırmalar çerçevesinde özellikle “aşiretçilik” kavramı ve onun kadın üzerinde oluşturmuş olduğu baskı ve çeşitli söylemler sebebiyle, kadının kendi yerini ve rollerini çok kolay bir şekilde kabul ettiği, içselleştirildiği görülmektedir.

Kırsaldaki kadın ve erkek rollerinin değişmesi ancak toplumsal cinsiyet algısının değişmesiyle mümkün olacaktır. Bu noktada Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), tarafından 2015 ve 2017 yıllarında yapılan araştırmalarda Van ili, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi Sıralamasında; 81 il arasında 67.sıradan 41. sıraya yükselmiştir. Araştırmada endeks hesaplamasında kriter olarak; anne ölüm oranı, ergen doğurganlık oranı, belediye meclisinde temsil oranı, 25 yaş ve üstü en az ortaöğretim mezunu oranı ve kayıtlı istihdam oranları ele alınmıştır. Aynı araştırmada kadının güçlenmesi ile ilgili sonuçlarda oldukça umut verici görülmektedir. Van ili, Kadın Güçlenme Endeksi Sıralamasında; 81 il arasında 70. sıradan 58. sıraya yükselmiştir (Kavas, 2018). Bu sonuçlarla Van, Türkiye’de en çok iyileşme gösteren 3. il olmuştur. Araştırmada endeks hesaplamasında kriter olarak; ergen doğurganlık oranı, belediye meclisinde temsil oranı, 25 yaş ve üstü en az ortaöğretim mezunu oranı ve kayıtlı istihdam oranları ele alınmıştır. Her iki endekste sonuçların çok önemli iyileşmeler ortaya koyduğunu kabul etmekle beraber değerlemeye alınan kriterlerin nicel yaklaşıma dayalı olduğu da göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet algısı ve rollerdeki değişimin var olan ataerkil yapı, aşiret yapısı ve muhafazakâr yapı nedeniyle çok hızlı olmayacağı düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kadın ve erkeğin bütün ilişkilerinde etkin olmaktadır (Pehlivan, 2017: 502).

Araştırma sahasında, ataerkil ideolojinin toplumun tüm yapılarına yerleşmiş olduğu ve kadınların toplumsal cinsiyet rollerini içselleştirdikleri halen süren kuma geleneğinden de anlaşılmaktadır. Kadınlar yaptıkları işlerin kendi doğal işleri olduğu düşüncesini o kadar benimsemişlerdir ki bu işler erkekler tarafından yapıldığı zaman bunu bir ayıp olarak görmektedirler. Kadınlar yaşlandıkları dönemde de bu işleri devam ettirmek durumundadırlar. Ancak, belli bir yaşa gelen ve işlerin üstesinden gelemeyen kadın kendini erkeğe ve aileye karşı yetersiz hissetmekte ve birçok kadın kendi eliyle eşini genç bir kadınla evlendirip iş yükünü hafifletmek istemektedir. Bunun nasıl ortaya çıktığına yönelik tarihsel ve kültürel bir analiz yapıldığında ise, geçmişte çeşitli aşiret kurallarının benimsetilmesinde dinsel öğretiler ve kadına yönelik uygulanan şiddetin de önemli bir rol oynadığı araştırmacılar tarafından gözlemlenen durumlardan bir tanesidir.

Kırsaldaki Kadının Sosyo-Ekonomik Durumu

Kırsal kesimde bulunan kadınlar ürettikleri ürünleri ya ailesinin tüketimine sunmakta ya da buldukları yörede akrabaları, tanıdıkları aracılığıyla pazarlayarak ailelerine ekonomik destek sağlamaktadırlar. Ürünlerini il dışına bireysel olarak pazarlayanların sayısı ise oldukça azdır (Özdemir, Yılmaz, Unakitan, Yılmaz ve Keskin, 2017: 67).

Araştırma yaptığımız sahalarda, VOP yapımı kadının işi olarak görülmektedir ve üretimin ilk aşamasından son aşamasına kadar yoğun olarak kadının emeği söz konusudur. VOP yapımı sürecinde kadın, doğal maya yapılması, peynir içine konulacak otların toplanması –güvenlik nedeniyle son yıllarda dağlara erkekler ile gidilmekte-, hazırlanması, koyunların sağılması, peynirin mayalanması, kesilerek bidonlara doldurulması, bidonların gömülmesi gibi çeşitli işleri yapmaktadır. Bunların dışında evin rutin işlerini, çocukların bakımını da üstlenmektedir. Ayrıca koyunlarına bakan çobanların yemeğinden, elbiselerinin temizliğinden yine kadın sorumludur.

“Biz bu işi mecbur yapıyoruz, bizim tek geçim kaynağımız bu, ne kadar hasta olsam da bu işi yapmak zorundayım.” (Ç.K.3).

“Köyümüz çok kurak olduğu için tarım olanakları çok az. Bizimde elimizde hayvanlarımız var. Peynir yapıp satıyoruz. Ek gelir kaynağımız ise gençlerimiz il dışına inşaatta çalışmak içinde gitmekte.” (Ö.K.2).

Kadın bu işi geçmişte ağırlıklı olarak ev tüketimi için yaparlarken günümüzde evin geçim kaynağı olarak yapmakta, bireysel geliri olarak görmemekte veya bireysel birikim yapmamaktadır. Söz konusu peynirin pazarlanmasını genellikle erkekler yapmakta ve gelirini evin reisi elde etmektedir. Para kadında kalsa dahi evin ve çocukların ihtiyaçları için harcanmaktadır. Maddi durumu daha iyi olan ya da farklı gelirlere sahip ailelerde kadınlar parayı alsa dahi geleceğe dönük olarak tasarruf etmekte, yatırım araçlarına yatırmaktadırlar. Tasarruf edilen gelirler çocukların düğün ya da bazı ailelerde devam eden başlık parası geleneği için kullanılmaktadır.

“Peynir parasını kendime alıyorum çoğu zaman. Eve harcadığımda çok oluyor. Son birkaç yıldır ekonomik sıkıntılar nedeniyle hiç birikim yapamadım.” (B.K.1).

“Peynir parasını eve harcıyoruz. Bizim tek geçim kaynağımız hayvancılıktır. Peynir parasını eşimle beraber alıyoruz. Ben oğlumun çeyizi için biriktiriyorum.” (Ç.K.9).

Kadınların ekonomik bağımsızlığının olması bir yana pek çoğunun sosyal sigortasının olmadığı görülmektedir. Ekonomik olarak iyi durumda olan bazı ailelerde kadınlar eşleri tarafından bir sigorta sistemine dahil edilmişlerdir.

“Sigortamız yok. Yeşil kartımız var. Devlet hastanelerine gidiyoruz.” (Ç.K.9).

“Peynir kazancıyla yapılmış sigortam yok, eşimin yaptırdığı bağ-kur var.” (B.K.1).

Peynir üretimi yapan orta yaş ve üstü kadınların okumadığı hatta birçoğunun Türkçe konuşmadıkları görülmüştür. Genç neslin ise genellikle okuduğu ancak köylerde yaşamak istemediği tespit edilmiştir. Ancak, bu nesil geleneksel peynir yapımını, maya yapımını bilmemekte ve otları tanımamaktadır.

“Okumadım. Köydeki benim yaşımda hiçbir kadının okuma-yazması yok. Kızlarımız üniversite mezunu. Ama gelinlerimiz üniversite mezunu olmasa bile muhakkak okuma-yazması vardır.” (B.K.1).

“İlkokul üçe kadar gittim. Köyde okula gitmiş okuma-yazma bilen bir kadın var. Ama genç kızlarımız okuyor. Hatta köyde bir kızımız üniversiteyi bitirdi.” (Ç.K.9).

Araştırma sahasında, karşılaşılan en önemli bulgulardan biri ise bazı köylerde kadınların halen kayınpeder, kayınbiraderlerinin yanında “sesini saklaması” yani yüksek sesle konuşmasının ayıp olması nedeniyle çok alçak sesle konuşmasıdır. Yine pek çok köyde özellikle gelinlerin, hazırladıkları sofralarda yemek yemedikleri ve ayrı olarak yedikleri, odada erkek olduğu için ayıp olacağı düşüncesiyle çay bile içmedikleri gözlemlenmiştir. Kadın, ürettiği ürünün karşılığını almak bir yana henüz aile içinde dahi bir konuma sahip olamamıştır.

TEPAV tarafından yapılan araştırma sonuçları önceki bölümde irdelenmiş ve Van ilinin Kadın Güçlenmesi sıralamasında ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Endeksi sıralamasında üst basamaklara hızla çıktığı ifade edilmişti (Kavas, 2018). Ancak bu yükselmeye rağmen sahada, kadın ile erkek arasındaki eşitsiz güç dağılımının sosyo-ekonomik hayatın her alanında sürdüğü görülmektedir. Araştırma sahasında halen görülen, erken ve zorla evlendirmeler, görücü usulü ya da akraba evlilikleri, kuma geleneği, başlık/süt parası alınması, kadınların kamusal alana yalnız çıkamamaları, namus-töre cinayetleri, kadının ekonomik olarak özgür olmayışı birkaç örnek olarak sayılabilir.

Kırsalda Kadın ve Kırsal Turizm İlişkisi

Literatürdeki araştırmalar kırsal turizmin başarısının çoğunlukla kadınların bu sürece ne kadar entegre olduğuyla ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle bu araştırmanın temel çıkış noktası kırsalda yaşayan kadınların sürdürdükleri geleneksel üretim faaliyetlerinin kırsal turizm potansiyeli çerçevesinde ele alınarak değerlendirilmesi ve bu amaca yönelik gelecekteki çalışmalara önemli bir altlık oluşturacağı düşüncesidir.

Araştırmacıların sahada elde ettiği bulgular ile gözlemleri birleştirildiğinde kırsal turizmin kadın eksenli olarak gelişmesinde ve kadının kırsal turizmde özellikle kendi ortamı içerisinde entegre olabilmesi noktasında önemli engellerin/eksikliklerin olduğu ve çeşitli dezavantajlara sahip olduğu görülmektedir. Kırsal Turizmin, özellikle kadının kendi yaşadığı sosyal alan dışına çıkarak dışarıdan gelen insanlarla iletişimini ve etkileşimini artıran önemli bir araç olduğu düşünüldüğünde, bölge kırsalında yaşayan kadınlar için kırsal turizmin geleneksel ataerkil ve muhafazakâr yapı nedeniyle zor bir süreç ile gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Kadınların kadınlarla iletişim kurması noktasında herhangi bir engel bulunmazken, kadınların özellikle erkeklerin olduğu ortama özel alanda bile kesinlikle giremeyişleri düşünüldüğünde, ailelerin kendi evlerinde ya da kamusal alanda gerçekleştirilecek turizm aktivitelerinin yürütülmesinde önemli bir engel oluşturabilecektir. Sınıfsal ve irksal bir özelliğin dışında patriyarkal ve aşiret normlarının çok baskın bir şekilde egemen olduğu bölgede kadınların mevcut durumdan çıkarak turizm süreçlerine entegre olmasının önünde

önemli engeller olduğu görülmektedir. Bunun temelinde ise hala “namus” ve “aşiret kuralları” gibi eril bir zihniyetin belirlemiş olduğu söylemlerin neredeyse kamusal kanunların üstünde olduğu ve kadınların kendileriyle ilgili süreçlerde bile çok fazla söz söyleme hakkına sahip olmadığı görülmektedir. Kadınların ve erkekler bu ataerkil aşiret sistemi içerisinde katı bir hiyerarşi sistemi içerisinde hareket etmektedirler. Kadınlar ve kız çocuklar, erkeğe ve erkek çocuklara, genç erkekler evli dahi olsa aile büyüğü olan en yaşlı erkeğe itaat etmektedirler. Bu yapı içinde erkekler kendilerine ait otorite gücünü kadının ev içi ve dışındaki davranışlarını, kararlara katılma düzeylerini belirleyebilmektedirler. Her ne kadar kadınların öğrenilmiş ve yaşanan cinsiyet kimlikleri, şehirdeki kadının da emeğinin yeniden üretim araçları aracılığıyla sömürülmesi, düşük ücretle ve eşit olmayan koşullarda çalıştırılması ve sorumluluklarının artırılmasıyla bir cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkarsa da kadının kırsaldaki durumu hem iklim hem çevre koşullarının zor olması hem de fiziki koşulların birçok imkâna ulaşmasını zorlaştırması sonucunda kamusal alandaki varlığını büyük ölçüde sınırlamaktadır.

Bölgede halen etkin olan aşiret sistemine ilişkin değerlerin, bağların ve söylemlerin kadının sosyo-ekonomik faaliyetlerde bulunmasının önünde en önemli engel olduğu görülmektedir. Kadının, kamusal alana çıkması veya ev dışında yapılacak bir faaliyet için erkekten izin alması ya da birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. Kadın evli ise eşinden değilse babasından izin almaktadır. Bu çerçevede, kadının erkeğin izni olmadan bir ticari işletme veya ürettiği ürünü tek başına pazarlaması maalesef şu anki sosyo-kültürel yapı içerisinde mümkün görünmemektedir. Bu anlamda, Türkiye'nin Batı Bölgelerinde ve Karadeniz çevresinde görülen kadının ön planda olduğu kırsal turizm ve eko turizm aktivitelerinin, Van'ın bulunduğu coğrafya olan Doğu Anadolu Bölgesinde –temel olarak kültürel ve tarihsel perspektiften dolayı- gelişmesinin önünde önemli engeller olduğu söylenilebilir. Ancak yörenin ekonomik yetersizliği, düşük refah düzeyi, genç nüfusun artan işsizliği, kente göçlerin hızlanması, tarım ve hayvancılık yapmanın maliyetleri gibi nedenler aileleri son yıllarda bu noktada yeni çıkışlar aramaya itmektir ve kadının önüne konulan bariyerlerin gelenekleri zedelemeyecek şekilde düzenlenebileceği noktasında umut vermektedir. Bu yörelerde, turizm faaliyetleri aracılığıyla kadınlar yeni ekonomik ve sosyal roller üstlenebilirler. Turizm faaliyetleri, kadınların özel alanına ek olarak kamusal alana katılmalarına da izin vermektedir (Caballé, 1999: 251) ve bu kadınların kamusal alanda daha fazla olmalarına yumuşak bir geçiş yaratabilir.

“Restoran, kafe, pansiyon yok. Olsaydı çok iyi olurdu. Erkekler işletirdi. Kadınının işletmesine izin verilmez. Benim eşimde istemez. Ama yöresel yemekler, el işi eşyalar olsa kadınlar satabilir, ona karışmazlar.” (G.K.1).

“Yaylada turistler gelse ve peynir yapımını izlerlerse rahatsız olmam.” (G.K.1).

Bölgenin genç nüfus yapısı bu süreçte önemli bir potansiyel olarak görülse de, kırsaldaki baskı ve kapalı toplum yapısının gençleri bölgeden uzaklaştırdığı görülmektedir. Bazı katılımcılar bunu vurgulayarak kendi çocuklarının kentte yaşamasını tercih ettiklerini ifade etmektedirler. Yeni gelinler, eşlerinin ne iş olursa olsun kentte bir iş bulmasını ve göçmeyi istemektedirler. Bu isteğin altında, kayınpeder-kayınvalideden bağımsız bir eve sahip olma ve ev-içi işlerin yanında yamak zorunda oldukları hayvancılık ve tarım işlerinden kaçma düşüncesi önemli rol oynamaktadır.

“Kadınların turistleri köye çekecek turistik ürünler satması, köyden ziyade kadınlara çok katkı sağlar. Köyde göç eden çok oldu. Öyle olsaydı herkes para kazansaydı kimse gitmezdi. Gençler işsiz mecbur gidiyorlar.” (G.K.1).

“Gençler köylerde kalmıyor. Çalışmaya gidiyorlar.” (B.E.1).

Araştırma sahalarında, kadınların VOP üretme sürecinin hikâyesinin özellikle yayla boyutu ile turizm faaliyeti olarak planlanarak pazarlanması, yine köy evlerinin pansiyon olarak hizmet vermesi, çiftlik ve yayla hayatını deneyimlemek isteyen turistlere kırsala özgü farklı aktiviteler sunulması, bunun yanında köyde yapılan yerel yemeklerin, yerel otların, yoğurt ve tereyağının satışı gibi yan faaliyetlerin eklenmesi ile öncelikle kadınlara ve işsiz erkelere yeni iş fırsatları ve gelir olanakları yaratılması noktasında düşünceleri sorulduğunda tüm ataerkil ve geleneksel yapıya, aşiret düzenine rağmen son derece olumlu yanıtlar alınmıştır. Bu yanıtların olumlu gelmesindeki ana neden bölgenin ekonomik gelişmişlik düzeyinin oldukça düşük olması denilebilir. Alt nedenler ise, köylülerin yoğun emek harcamalarına rağmen tarım ve hayvancılığın katma değeri düşük ürünlere dönüştürülerek araçlara satılması, dolayısıyla üretim maliyetlerinin karşılanamaması ve sonuç olarak hayvancılık ve tarımsal üretimden vazgeçilmesi, bölgede yaşanan istihdam sorunları nedeniyle kente göç oranının ciddi düzeylerde olması sayılabilir. Ancak, olumlu yanıtlara rağmen halkın kırsal turizm hakkında bilgilerinin olmadığı görülmüştür. Kadınlar, geleneksel hikâyesi olan VOP üretme sürecinin bölgede kırsal turizm faaliyeti haline dönüşebileceğinin ve kadının bugüne kadar ev işlerinin uzantısı olarak kabul edilen bu işleri gerçek anlamda bir girişimcilik faaliyeti olarak yürütebileceklerinin bilincinde değildirler.

“Turizmle uğraşmayı yok, vallahi hiç düşünmedik. Kimsenin girişimi olmadı. Ekmek, tarhana gibi ürünleri turistlere satmayı isterim. Herkeste ister.” (G.K.1).

“Turizm işini bilmiyoruz. Gösterilse yaparız.” (Ç.K.9).

“Tabii çok sevindiririm bizim köy turistik olsa. Köy halkının geliri çok düşmüş. Herkes kabul eder. Kadınların çalışmasında hiçbir sorun olmaz.” (Ç.E.9).

“Turistler gelip köyde kalacaklarsa ağırlayan olur. Köyde boş evler var zaten. Onları kullanırız.” (Ç.K.9).

Kadınların çeşitli süreçlerinde yer alacağı kırsal turizm faaliyetlerinin bölgenin kalkınmasında diğer kalkınma bileşenleri ile birlikte önemli bir araç olacağı düşünülmektedir. VOP üretimi kırsaldaki kadının değerini ortaya koyma ve emeğinin maddi karşılığını alabilme noktasında önemli bir katma değer üretebilecek bir noktada bulunmasına rağmen, kadınların bunu tek başına bir turistik ürüne dönüştürmesi de zor görünmektedir. Kadının girişimciliğinin, Van kent merkezinde görünür bir ivme kazanması kırsal ile yakın etkileşim içerisinde olan bölgeler için model olma anlamında önemlidir. Kadın girişimciliğinin kırsalda da benimsenmesi ve yayılabilmesi için devletin olanaklarına ve kırsala yönelik turizm ve hayvancılık destek projelerine, kredilere ihtiyaç vardır. Yerel de ise mümkün olduğunca yerel yönetimlerin Van iline özgü turistik ürün olarak VOP üretimini sahiplenmesi, geleneksel olarak üretilip satılabileceği çiftlikler, yayla evleri, özel satış noktaları, VOP müzesi gibi projeler için üniversite, sivil toplum örgütleri ile birlikte çaba sarf etmesi ve çalışmalar yürütülmesi olumlu olacaktır.

SONUÇ

Bu araştırma kapsamında, Van'ın kırsal bölgelerinde yaşayan ve ailenin ekonomik geçimine katkı sunmak için VOP üreten kadınların günlük yaşam pratiklerinden hareketle sosyo-ekonomik yaşama katılımlarının tarihsel ve kültürel bağlam çerçevesinde kırsal turizme katkı sunup sunamayacaklarına ilişkin bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu değerlendirmede, kadının günlük deneyimleri ve bu deneyimlerin sosyal, kültürel ve tarihsel ilişkileri ele alınmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre; kırsal turizm faaliyetlerinde kırsal turizmin yüzü ve odağı olarak görülen kadınların ataerkil ideolojik yapı ve aşiret gelenekleri nedeniyle sosyo-ekonomik yaşama katılımında kısıtlar yaşaması gibi temel sorunların hala devam ettiği ve yoğun emek gerektiren VOP üretim sürecinde kadınların harcadığı emeğin ev işlerinin uzantısı olarak görülerek sıradanlaştırıldığı ve kadının yarattığı ekonomik değerın tasarrufunda kayda değer bir karar alma yetkisi olmadığı görülmüştür.

Batı dünyasında yapılan araştırmaların temel vurguları olan kırsal alanlardaki turizm odaklı ekonomik gelişme sonucunda kadının sınıfsal bir kimliğe sahip olduğu ve kapitalizmin bu durumların ortaya çıkmasında temel etken olduğu görüşünün, araştırma sahasındaki kırsal alanlarda cinsiyet kimliklerini açıklama noktasında çok yeterli olmadığı görülmüştür. Kırsal alanda, proletarya sınıfının temsilcisi gibi görünen kadın düşüncesinin aksine cinsiyet kimliği nedeniyle kadının, erkek egemen ataerkil ideolojinin oluşturduğu sosyal ve toplumsal yapılar aracılığıyla dezavantajlı bir grubu temsil ettiği ortaya çıkmaktadır. Kadının bu çerçevede, sadece emeğe dayalı sınıfsal açıdan bir dezavantajlı durumda bulunmadığı, daha çok cinsiyet temelli bir ötekileştirmeye maruz kaldığı görülmektedir. Bunun ortaya çıkmasında kadının sahip olduğu ırk veya sınıfsal yapı temelli bir ayırım söz konusu değildir. Bu durum, Foucault (2013) da ifade ettiği gibi yerel söylemlerin kamusal söylemler haline dönüşmesi sürecinde, bu gücün bir kontrol mekanizmasına dönüşmesinde sadece devletin kurumları aracılığıyla olmadığı düşüncesiyle de örtüşmektedir. Ancak çoğu zamanda yereldeki gücün yani aşiret söylemlerinin (son zamanlarda ise kanaat önderleri aracılığıyla) meşru bir zemine çekilmesi sonucunda eril zihniyetin yerel otorite içerisinde yer bulduğu görülmektedir.

Kırsalda kadın, ev dışında yürüttüğü hayvansal ve tarımsal üretim faaliyetlerini geçmişte evinin ihtiyacına yönelik olarak yapması gereken doğal ve zorunlu bir iş ve sorumluluğu olarak görerek yapmış ve bu durum nesilden nesile aktararak gelenekselleştirmiştir. Günümüzde ise kadın, değişen ekonomik şartlar ve yeni oluşan pazar talepleri nedeniyle yürüttüğü üretim faaliyetlerini bu kez ailenin geçimine destek sağlamak amacıyla ancak yine zorunlu olarak gördüğü için devam ettirmektedir. Kadınlar, özellikle VOP üretiminin bölgede kırsal turizm faaliyeti haline dönüşebileceğinin ve kadının bu süreçte bugüne kadar ev işlerinin uzantısı olarak kabul edilen bu işleri gerçek anlamda bir turizm girişimciliği faaliyeti olarak yürütebileceklerinin ve bunun sosyo-ekonomik yaşamlarında yaratacağı değişimlerin farkında ve bilincinde değildirler. Kırsal turizm faaliyetlerinin yörede diğer kültürel değerler ile çeşitlendirilmesi ile sektörün ilgisi ile birlikte kadın emeğinin kullanımı noktasında daha fazla alan yaratılabileceği de açıktır. Ancak, kadının önemli bir aktör olduğu kırsal turizm faaliyetleri çerçevesinde araştırma sahası değerlendirildiğinde, tarım ve hayvancılıktan turizm sektörüne yönelik bir dönüşüm süreci için yörede toplumsal cinsiyet açısından henüz önemli eşitsizliklerin olduğu, her ne kadar bazı köylerde kadınların, erkeklerin ve yetkililerin turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi yönünde olumlu düşünceleri olsa da önemli sosyal sorunların çözümü için atılması gereken ciddi adımlar olduğu düşünülmektedir.

Kırsal turizmin, Türkiye'nin Ege ve Akdeniz bölgesinde daha yaygın ve hızlı bir şekilde yaygınlaşıyor olmasının temelinde kadının toplum içerisindeki konumu ve sivil toplum örgütlerinin aktif mücadelelerinin önemli katkısı olduğu düşünülmektedir. Eğer turizmin Van ilinde kırsal alana yayılması ve VOP üretimi aracılığıyla önemli bir katma değer

yaratılması bekleniyorsa, bu süreçte mutlaka kadınların toplum içerisindeki yerinin iyileştirilmesine yönelik bilinçlendirme yapılarak, kadının ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, erkek ve kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında bilinçlendirilmesi önemlidir. Ayrıca, araştırma sahalarında yapılacak çalışmalarda, ataerkil yapı ve geleneksel normlar içerisinde kadınların girişimcilik noktasında dezavantajlı bir konumda olduklarından hareketle daha fazla bariyerle karşılaşacakları düşünülürse özellikle devlet ve sivil toplum örgütleri tarafından desteklenmeleri, girişimcilik, yönetim ve temel iş becerileri, misafirperverlik becerileri, hijyen, turistlere rehberlik etme gibi çeşitli beceri eğitimlerinin verilmesi gereklidir. Kırsal turizmde başarılı olmuş kadınların Sivil Toplum Örgütleri aracılığıyla rol model ve mentor olarak görünürlüklerinin artırılarak kadınların kırsal turizmde girişimciliğini teşvik etmek de önemlidir.

Araştırmanın diğer önemli bulgularından bir tanesi de kadının toplumda yaşadığı eşitsizliklerin sadece üretim ilişkileri ve yerelde otoriteyi temsil eden erkek aracılığıyla değil aynı zamanda toplumsal söylemler aracılığıyla kadın sosyal ve ekonomik yaşam içerisinde yeniden üretim sürecinde bulunmasına rağmen görünürlüğünün ve toplumsal yaşama katılımının yeterince olmadığı görülmektedir. Burada sosyal yapının ve kültürel ilişkilerinin açıklanmasında, aşiret kültürünün geçmişte kadınlar üzerinde şiddet ve baskı aracılığıyla oluşturduğu söylemlerini güçlendiren ve birçok erkeğin ortak kurallarını oluşturan bir yapının altında ezildiğini bu araştırma sonuçlarında açıkça görülmektedir. Geçmişteki töre cinayetleri, namus cinayetleri, kadınlara yönelik uygulanan baskı ve şiddet kadınlar üzerinde önemli bir sosyal baskı mekanizması ve günlük yaşam alanlarında da kadın davranışlarını, değerlerini ve anlamlandırmalarını sınırlandıran bir baskı aracına dönüşmüş durumdadır. Bu nedenle birçok kadın kırsalda, hala bu durumun devam etmesi nedeniyle, artık kendilerinden sonra gelen yeni neslin şehirde yaşaması ve orada yerleşmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu çerçevede, birçok yeni nesil kadın artık köy yaşamına değil daha çok kent yaşamını tercih etmektedir. Bu durum, özellikle Kırsal Turizmin en önemli sorunlarından bir tanesi olan genç iş gücü ihtiyacının karşılanması noktasında önemli bir engelleyici durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Bourdieu (2015) tarafından da ifade edildiği üzere, bu baskıyı oluşturan yapı ortadan kalkmadığı sürece, sadece bilinçlendirme ve yasal haklar verilmesi üzerinden kadının sadece bir nesne veya sembol gibi görünmesinin ortadan kalkmasının mümkün olamayacağını ifade etmektedir.

Buna rağmen, toplumsal yapıda önemli değişimlerin olduğu da gözlemlenmektedir. Yukarıda ifade edilen bazı olumsuz durumların günümüzde bazı aşiretlerde hala baskın olarak devam ettiğine yönelik bulgulara rastlanılmasına rağmen, görece az da olsa bu etkinin azaldığı ve yeni bir yöne doğru evrildiği sahelerde görülmektedir. Bunun gerçekleşmesindeki en önemli etken ise özellikle kentlerde yaşayan veya Batıya giderek eğitim alan genç neslin ebeveynleriyle birçok konuda farklı düşünmeleridir. Aslında, bu baskı sonucu eğitimi bir kaçış olarak gören genç nesil, olabildiğince şehirde kalmakta, kentte işe girmekte ve çoğunlukla evlenerek tamamen kente yerleşip kırsala dönmemektedir. Kente daha yakın konumda olan ve ulaşım bakımından kentle daha fazla ilişki içerisinde olan kırsal alanlarda da bu etkinin nispeten daha az olduğu söylenilebilir. Bu nedenle, kırsaldaki kadının emeğinin daha değerli ve değişim değeri daha yüksek olan turizm faaliyetlerine doğru evrilmesi sürecinde turizmin toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerindeki etkisi de dikkate alındığında yöre için kırsal turizmin önemli bir gereklilik olduğu ifade edilebilir. Batıdaki iyi uygulama örnekleri de bu konuda model olarak kullanılabilir.

Kadının toplumsal rolü üzerindeki mevcut sınırlamalar ve davranış kalıplarının oluşmasına neden olan sosyo-kültürel baskı mekanizmaları, peynir üretimi ve hayvansal ürünlerin metaya dönüştürülmesi ve pazarlanması sürecinde önemli bir rol oynayan kadın için büyük bir dezavantajdır. Bu nedenle kırsal kalkınma ve turizmi geliştirme projelerinde, kadının yeniden üretim sürecinin devamı niteliğinde olabilecek ve sosyo-ekonomik hayata katılımlarını arttıracak turizm gibi önemli gelir getirebilen/kaynağı yaratabilen ekonomik faaliyetlerde yer almasının önünde önemli engel olarak görünen bu yapısal sorunların kabul edilmesi ve çözümünü için çaba sarf edilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, kadının ataerkil yapı ve aşiret kuralları çerçevesinde günlük yaşam deneyimindeki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmaması nüfusunun yarısını kadınların oluşturduğu bir toplum olarak aynı zamanda ülke ekonomisi ve toplumsal refahında artmasının da önünde önemli bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan kadının günlük yaşam deneyimlerini çok fazla benimsemesi ve asli bir rolü olarak görmesi yaşam rutinleri sonucunda ileri yaşlarda mutsuzluk ve yaşamdan beklentisinin azalması gibi sorunları da beraberinde getirebileceği öngörülebilir. Kırsal kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve 2030 sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşabilmesi için kadının sosyal ve ekonomik yaşama katılımının artırılması noktasında, sadece kent yaşamına odaklanan çalışmalara değil özellikle kırsal alandaki kadınların yaşam deneyimlerinin ve kalitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara da yoğunlaşılması gerekmektedir. Bu çerçevede, yapılan araştırmanın Van ilinin 4 farklı mahallesi (köy) ile sınırlı olduğu düşünülürse, konunun farklı boyutlarının ele alınabilmesi ve genellenebilirliğinin artırılması, kadının sosyal ve ekonomik yaşama katılımının eşitlikçi ve emek değerinin kadına döndüğü bir yapının oluşturulması ve kırsal turizm faaliyetlerinin diğer kalkınma bileşenleri ile birlikte kalkınma aracı olarak kullanılabilmesi noktasında daha fazla çalışmanın yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

To Cite This Article: Cihangir, E., Demirhan, Ö. & Şeremet, M. (2020). An outlook on woman's status in rural tourism potential: The case of Van herby cheese production. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 199-222.

Submitted: May 14, 2020

Revised: June 18, 2020

Accepted: July 05, 2020

EXTENDED ABSTRACT

AN OUTLOOK ON WOMAN'S STATUS IN RURAL TOURISM POTENTIAL: THE CASE OF VAN HERBY CHEESE PRODUCTION

INTRODUCTION

The city of Van, which is located in the Eastern Anatolia Region, has an important geostrategic position and become home to many civilizations in the past. Lake Van, Akdamar Church, the castles, its world-famous cat, breakfast and herby cheese (VHC) are amongst touristic assets that allow many tourism activities. Tourism has the potential to contribute to the social and economic development of disadvantaged rural areas. In the context of this study, the distinctive role of women in rural tourism development have been emphasised, not least because its key role adds a great value to agriculture and livestock activities in the potential areas.

Drawing upon the rationale of this study, although much has been written on rural tourism, most of which have emphasised on the exploitation of women's labour in urban areas and gendering roles of women in the European and Asian countries (Morris and Evans, 2001; Tucker, 2010; Oberhauser and Pratt, 2004; Wrigley-Asante, 2012; Chung, Young and Bezner Kerr, 2019). This study therefore provides a holistic approach that brings the women studies together with the rural tourism. In this manner, despite being studies on various aspects of VHC, the labour and gendering roles in the production of VHC which woman plays the leading role in the production do not take place in the literature regarding historical and cultural attributes.

Conceptual Framework

It has been seen that the scope and definition of rural tourism are varying and that there are different approaches amongst researchers. It is therefore the fact that the following terms have been interchangeably used such as agricultural tourism, farm tourism, village tourism, highland tourism, eco-tourism, alternative tourism, soft tourism, low-impact tourism, nature tourism, mountain tourism, expedition tourism, wildlife and forest tourism, hunting tourism, cave tourism etc. Although there are a little differences between them in the goals and activities of such tourism types, they are also very common features that can be used in the same meanings (Köroğlu and Köroğlu, 2006: 235; Akça, Esengün and Sayılı, 2001: 31; Aydın, 2012: 40; Soykan, 2003: 2; Soykan, 2006: 71; Katlav and Küçükaltan, 2019: 740; Torun, 2013: 32; Obonyo and Fwaya, 2012; Duran, 2012: 42).

Difficulties in defining rural tourism have led in measuring their impact at local, regional, national and international levels and the resultant outcome is the diversity of the definitions of 'rural' and 'rural tourism' in different countries and regions (Hall, Roberts and Mitchell, 2003 cited in Dashper, 2014: 3). Rural areas are defined by traditional land use, economical activities, population density, settlement size and social structures (Lane, 1994: 10). As being suggested by OECD (1994: 9) that rural areas are closely associated with low population densities and large surface lands and small-scale settlements with a population of less than 10,000. In the use of land, agriculture, forestry, animal husbandry and natural areas might be the dominated types. Communities in the countryside are traditional and the influence of the past is often strong. Government policies in rural areas are geared towards protection rather than radical or rapid change.

In addition to the definition of rural tourism places' common features, Soykan (2003:2) took attention to the experience of special interest tourist that rural tourism is a tourism type that integrates with rural culture, natural environment and agriculture and with other types of tourism very easily. Lane (1994) argued that the demand for rural tourism is directly related to the specific characteristics of the rural areas (location, physical environment, etc.) and that the main motivation for tourists to visit the countryside is to experience 'ruralness' (Dashper, 2014: 4).

Taking whole, it is clear that rural tourism has many potential benefits for rural areas and can be an important force for the development of disadvantaged rural areas. In particular, it is shown that tourism is a panacea for the growth of rural communities with little choice for development. Although tourism can certainly be an important component of a sound development plan, it should be noted that the rural tourism effect varies greatly amongst rural areas and depends on some factors such as labour characteristics and seasonal issues (cited in Bontron and Lasnier 1997. [Aref and Gill, 2009: 69](#)). Therefore, tourism strategies should be consistent with local development goals and be sensitive to maintaining the character and traditions of a society ([Woods, 1992](#); Bourke and Luloff, cited in 1995. [Brown, 2011: 110](#); [Tanrivermis and Sanli, 2007: 180](#)). Although it is stated that sustainability is based on protecting nature, local cultural values and traditions by emphasizing the importance of sustainability for rural tourism, it should also be taken into consideration that the existence of a section that could not be created enough or at all, can act in high desire, may threaten this situation.

However, women have long played an 'invisible' role in the economic development of rural areas ([Koutsou, Notta, Samathrakis and Partalidou, 2009: 191](#)). In underdeveloped or developing countries, rural women occupy an important place for the rural economy, creating labour-based resources and participating intensively in production activities in agriculture and non-agricultural fields ([Yavuz, Terin, Shiwan, Akay, Güler and Ağsu, 2018: 2](#)). Rural life often requires that all family members participate heavily in agricultural production activities based on land. The labour intensity of rural women is particularly high in underdeveloped or developing countries, where women are less visible in social life, not only in agricultural production but also in the home. In the context of domestic employment, women who are unpaid family workers have high daily routine domestic tasks such as house cleaning, cooking, laundry, bread making, as well as such fields as water transport, wood transport, animal and crop husbandry. They also have to do tasks that require power and take a lot of time ([Özmete, 2012: 119](#); [Gülçubuk, 2008: 42](#)). In addition to this, the fact that the woman, who gave birth to the child still undertook essential care works in the reproduction process, worked excessively in the rural area (Akbay, acted in 1998. [Kızılaslan and Yamanoğlu, 2010: 155](#)). In this case, it prevents the woman, who carries out these economically valuable works, from being seen as a "working woman" in the countryside, where traditions and customs are still effective because they do not receive any wages ([Yıldırak, Gülçubuk, Gün, Olhan and Kılıç, 2003: 64](#)).

Given that the women and the rural tourism are very closely related two terms, it might be of relevance to discuss the transmission of women's labour-intensive cheese production into the tourism activities. In order to achieve this, the added value of VOC as local food to the economy of the city might be a tool to strengthen the rural women who have intensive labour in the production process and to carry the cheese to the next generations and sustainability. Instead of marketing cheese as local food, cheese should be considered as intangible cultural heritage and its story should be taken as a touristic product and strategies should be formed accordingly. However, to turn such potential into a touristic product, detailed information is needed on the production processes of women who are the chief architects of this process locally. In this context, the main purpose of the research is to reveal how the daily life practices of women in rural areas in the cheese production process are shaped within the framework of social structure and socio-cultural relations with a critical point of view. This study, therefore, aims to put forward the presence of women who put a lot of effort in the production of rural herby cheese, which is an important local flavour, but not yet being adequately considered as a touristic product. In order this aim to be scrutinized, the following research questions have been discovered in this study;

- What are the daily life experiences of a woman with intense labour in making Van Herby Cheese (VHC)?
- How do women's daily life practices relate to historical and cultural context?
- Can rural tourism be a development tool for the region's disadvantaged rural areas?
- Can VHC production be considered a touristic product in rural tourism?
- In which way and in what way will the contribution of the woman with intense labour in rural areas to rural tourism be in the region?

METHODOLOGY

To answer the research questions above, in this study, as a part of qualitative research traditions, a collective case study design was employed. The reason for the use of this design is to learn more about the sample sites selected in the research universe by taking purposeful sampling into account. An ethnographic method was also used in the study. The ethnographic method was used as a participant-observer by the researcher involving in the natural environment and the major data was collected through in-depth research on the subject investigated with informal interview questions. The data were obtained as a result of face-to-face interviews. The research areas were determined as a result of the interviews conducted with Cheese vendors in Van Historical Cheese Market. Within the framework of the preliminary studies, for the practical reason (due to budget and time constraints), the study was carried out in Orta Yol Village of Başkale district of Van, Badıhali plateau of Görentaş Village of Çatak district, Lower Molla Hasan Village of Özalp District and Yol Düştü Village of Gürpınar District of Özalp District. In total Interviews were conducted with 25 women from the neighbourhoods (formerly villages) mentioned in the study, as well as with "muhtars (officially elected community leaders)" in the case-study villages and shepherds in the plateaus. The participants were coded as follows: Catak (C.K); Baskale (B.K); Gürpınar (G.K) and Özalp (Ö.K.). The field study was carried out between June and August 2019. In the analysis of the data, the main thematic areas were created with the content analysis technique and sub-classifications were figured out. In particular, the presence of a female researcher who was born and raised in the region has played an important role in reflecting a historical and cultural feminist perspective in the field of ethnographic analysis.

FINDINGS AND CONCLUSION

Within the scope of this research, the participation of women living in daily life of Van's rural areas and producing cheese for their economic livelihoods was evaluated in a historical and cultural context. As a result of this evaluation, the women's daily experiences and their social, cultural and historical relations are discussed. As evidenced in the study's findings, it has been seen that the main problems such as the ignorance of the women's intensive labour, the lack of presence in the society and the constraints in the social and economic life participation have been emerged and still persist, which are also important points emphasized by Materialist Feminism theory.

According to the findings of this study, contrary to the studies conducted in the Western regions, it has emerged that the patriarchal structure is represented by the local masculine mentality, which is little to explain gender identities in the countryside. It appears that the woman, who appears to be the representative of the proletarian class in the rural area, represents a disadvantaged group only through the social structures ("a clan" traditions and its customs) formed by a male-dominated patriarchal structure. This situation, as Foucault (2013) states, is that the transformation of this power into a control mechanism in the process of transforming local discourses into public discourses coincides with the idea that it is not only through the institutions of the state.

Further, it is evidenced in this study that the inequalities having women in the local community is very common, even though women undergo significant reproduction in social and economic life, not only through the relations of production and the male representing local authority but also through the social discourses of the power created within the social structure cannot find the place. In explaining the social structure and cultural relations here, it is evident in the results of this research that tribal culture has been crushed under a structure that reinforces the discourse that violence and oppression on women have created in the past and forms the common rules of the men. This is reinforced by the daily life practices of women and gender identity is established in the countryside. In other words, past honour killings, honour violations, oppression and violence against women have become an important mechanism of social pressure on women and a pressure tool that limits women's behaviour, values and meanings in daily living spaces. For this reason, many women think that the next generation in the countryside should live in the city and settle there, as this situation continues. Within this framework, many new generation representatives' women prefer urban life rather than village life. However, Bourdieu (2015) states that unless the structure constituting this pressure is eliminated, it cannot be possible to eliminate the appearance of a woman as an object or symbol only through awareness-raising and granting legal rules.

Given that Turkey's Aegean and Mediterranean regions made a better progress in involving Rural Tourism projects thanks to the support of local and national actors and NGOs. It is therefore the fact that the region might need the support of NGOs in this matter. Not least because the result of this study showed that women are not particularly aware of the fact that VOP production can turn into rural tourism activity in the region and that women can carry out these works, which have been accepted as an extension of housework by now, as a tourism entrepreneurship activity and the changes that this will create in their socio-economic lives. The socio-cultural pressure mechanism that leads to existing limitations and behavioural patterns on women's social roles is a major disadvantage for women who play an

important role in the process of cheese production and the transformation and marketing of animal products. In this way, it should be seen as an important obstacle for women to engage in economic activities that can bring important sources of income, such as tourism, which may be the continuation of the reproduction process and increase their participation in social-economic life. In this framework, the elimination of inequalities in women's daily life experiences within the framework of the tribal rules and patriarchy is also an important obstacle for the increase in the national economy and social welfare.

Overall, the findings include such differences in the role of women in the production process and in receiving benefits from economic outputs. Additionally, the women in the region affected by the social norms and cultures are determined their daily practices that imply the production and marketing process of cheese in the region. Finally, it has been concluded that there are still some problems in the social structure facing the women who are greatly involved in the production of VOC which might have a great potential for the development of rural tourism in the region with the way of forwarding the cheese-making story into the touristic product.

Kaynakça / References

- Acar, S. (2018). Kırsal bölge kadın girişimciliği bağlamında Bartın Kadınlar Pazarı (Galla Bazarı). *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 7(2), 1097-1123.
- Akça, H., Esengün, K. & Sayılı, M. (2001). Kırsal alanların kalkındırılmasında kırsal turizmin rolü. *Standard Dergisi*, 470, 29-35.
- Arabacı, B. (2015). Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında cinsiyete dayalı iş bölümü ve çalışan kadın. G. Ağrıdağ (Ed.), *Türkiye’de ve Dünyada Kadın Araştırmaları* içinde (s.50-54). Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Aref, F. & Gill, S. S. (2009). Rural tourism development through rural cooperatives. *Nature and Science*, 7(10), 68-73.
- Arıkan, G. (1988). Kırsal kesimde kadın olmak. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Ateljevic, Drs. I. (2008). Women empowerment through tourism. Project Wageningen University The Netherlands. 10 Şubat 2020 tarihinde <http://videa.ca/wp-content/uploads/2015/08/Women-empowerment-through-Ecotourism.pdf>, adresinden edinilmiştir.
- Aydın, O. (2012). AB’de kırsal turizmde ilk 5 ülke ve Türkiye’de kırsal turizm. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 39-46.
- Aylan, F. K., Sarı Gök, H. & Şalvarcı, S. (2019). Kırsal yoksulluğun giderilmesinde kadın girişimciliğin rolü: Lavanta Kokulu Köy örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 1271-1289.
- Ballesterro, T. P., Abad-Romero, P. & González Serrano, L. (2014). Entrepreneurship by women in the rural environment: tourism as a spur to development. *Esic Market Economics and Business Journal*, 45(3), 553-578.
- Başaran, M. & Ateş, A. (2019) Kırsal kalkınmanın sağlanmasında kadın istihdamı: Afyonkarahisar Gazlıgöl Termal Turizm Bölgesi araştırması. *Journal of Yaşar University*, 14(54), 87-95.
- Baykal, F. & Toprak, M. A. (2010). Kırsal kalkınma ve kırsal turizm. S. Sürgevil (Ed.). *Bozdoğan (Aydın) için bir araştırma*. Bozdoğan II içinde (s.41-82). İzmir: Bozdoğan Belediyesi Yayını.
- Bayram, G. E. (2018). Kadın girişimciler ve turizm: Mevcut durum ve sorunlar üzerine Sinop ilinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 56-88.
- Bock, B. B. (2015). Gender mainstreaming and rural development policy; the trivialisation of rural gender issues. *Gender, Place & Culture*, 22(5), 731-745.
- Bourdieu, P. (2013). *Pratik Nedenler*. (Çev: H. Uğur Tanrıöver). (1. Baskı). İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Eril Tahakküm*. (Çev: B. Yılmaz). (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Boyacıoğlu, E. Z. (2014). Kırsal turizmde kadın girişimciliği: Edirne örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences (IJSES)*, 4(2), 82-90.
- Brandth, B. & Haugen, M. S. (2011). Farm diversification into tourism—implications for social identity? *Journal of rural studies*, 27(1), 35-44.
- Brandth, B. (2002). Gender identity in European family farming: A literature review. *Sociologia Ruralis*, 42(3), 181-200.
- Brown, D. M. (2011). Rural Tourism. In J., Seba (Ed.), *Tourism and hospitality: Issues and developments* (pp. 107-112), Newyork, CRC Press.
- Caballé, A. (1999). Farm tourism in Spain: a gender perspective. *GeoJournal*, 48(3), 245-252.
- Candan, E. & Günel Özalp, S. (2015). Türkiye’de Tarımda Kadın Emeği. *Türkiye Tohumcular Birliği Dergisi*, TÜRKTOP, (4),16, 10-12.
- Cassel, S. H. & Pettersson, K. (2015). Performing gender and rurality in Swedish farm tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1-2), 138-151.
- Chung, Y. B., Young, S. L. & Bezner-Kerr, R. (2019). Rethinking the value of unpaid care work: lessons from participatory visual research in central Tanzania. *Gender, Place & Culture*, 26 (11), 1544–1569.
- Cihangir, E. & Şeremet, M. (2020). Van’ın Edremit ilçesinde turizmin gelişimi: rezilyans ve değişim, *Türk Coğrafya Dergisi*, 74, 47-59.

- Cinel E. A. & Bahtiyar Karadeniz C. (2018). Dereli (Giresun) Örneğinde kırsal turizmde kadın işgücünün sosyo- ekonomik açıdan değerlendirilmesi. R. A. Wolff (Ed.), *Kadın Çalışmalarında Güncel Konular* içinde (s.435-449). İstanbul, Eğitim Yayınevi.
- Connell, R. W. (1987). *Gender and power: Society, the person and sexual politics*. Cambridge: Polity Press.
- Çamur Cihangir K. & Cihangir E., (2017). Turizm-temelli girişimciliğin gelişiminde yerel ve mekansal dinamiklerin Göreme (Nevşehir-Kapadokya) örneğinde analizi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 227-238.
- Çamur Cihangir K. & Yetkin Bozkaya F. (2019). Arkeolojik sit alanlarında yönetim planlamasının turizme etkisinin değerlendirilmesi; Şanlıurfa örneği. *Harran Üniversitesi Mühendislik Dergisi*, 4(3), 38-48.
- Dashper, K. (2014). *Rural Tourism: An International Perspective, Newcastle upon Tyne*. England: Cambridge Scholars Publishing.
- Duran, C. (2012). Türkiye'de dağlık alanların kırsal turizm açısından önemi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 45-52.
- Emekli, G., Südaş İ. & Soykan F. (2007). Göç, kırsal kalkınma-kırsal turizm ve Türkiye. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi'nde* sunulmuştur, 10-15 Eylül 2007, Ankara, Türkiye.
- Erşen, U. B. (2015). Farklı sosyal kategorilerden kadınların toplumsal cinsiyet algıları. *Moment Dergi*, 2(2), 184-213.
- European Commission (EC). (1999). *Towards Quality Rural Tourism, Integrated Quality Management (IQM) Of Rural Tourist Destinations*. Brussels: Enterprise Directorate-General, Tourism Unit.
- Feng, X. (2013). Women's work, men's work: gender and tourism among the Miao in rural China. *Anthropology of Work Review*, 34(1), 2-14.
- Fidan, F. & Nam, D. (2012). Kırsal turizmde yeni dinamikler: Kadın girişimciler-Taraklı örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 51-57.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Dağışu*. (Çev: M. A. Kılıçbay). (4. Baskı). Ankara: İmge Yayınları.
- Frederick, M. (1992). *Tourism as a Rural Economic Development Tool: An Exploration of the Literature*. Bibliographies and Literature of Agriculture. Number 122., U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service.
- Frederick, M. (1993). Rural tourism and economic development. *Economic Development Quarterly*, 7(2), 215-224.
- Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı. (2012). Kırsal alanda Kadının Güçlendirilmesi. *Ulusal Eylem Planı (2012 - 2016)*, Ankara.
- Gülçubuk, B. (2008). Türkiye'de Kırsal alanda Kadın. *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Kırsal alanda Kadın Çalıştayı*, 15-17 Ekim 2008, Ankara, (38-47).
- International Fund for Agricultural Development (IFAD). (2011). Women and rural development. 5 Ocak 2020 tarihinde <https://www.ifad.org/documents/38714170/39150184/women+and+rural+development.pdf/237c0bc9-f987-40fe-ab61-2740a05b76dd>, adresinden edinilmiştir.
- International Fund for Agricultural Development (IFAD). (2019). The rural development report 5 Ocak 2020 tarihinde <https://www.ifad.org/en/web/knowledge/publication/asset/41173272>, adresinden edinilmiştir.
- Jaafar, M. & Rasoolimaneş, S. M. (2015). Tourism growth and entrepreneurship: Empirical analysis of development of rural highlands. *Tourism Management Perspectives*, 14, 17-24.
- Kantar, M., (1999). Girişimcilik ve kırsal kadınlar. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 4, 29-42.
- Karamehmet, B., Aydın, G. & Özgöker, C. U. (2016). Türkiye'de kırsal turizm destinasyonlarının rekabetçi gücünün geliştirilmesi için stratejik öneriler. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 106-116.
- Karaturhan, B., Ünsal, G., İssabek, B. & Güler, D. (2017). İzmir ilinde kırsal kadın girişimciliği ve bunu etkileyen faktörler. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 23(1), 85-91.
- Katlav, E.Ö. & Küçükaltan, D. (2019) Kırsal turizmin gelişimine yönelik yerel halkın yaklaşımı: Avanos Göynük köyü üzerine bir araştırma. *Gastroia: Journal Of Gastronomy And Travel Research*, 3(4), 739-752.
- Kavas, A.(2018). *Karşılaştırmalarla 81 İl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Karnesi 2018*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV).
- Kaya, Ş. (2017). Turizmde kadın emeği. *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, 9, 1-22.
- Kayabaşı Torun, E. (2017). Kırsal turizmde kadınların rolü ve önemi. *Tidsad, Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar*, 4(12), 252-261.
- Keskin, S. (2014). Türkiye'de kadın girişimcilerin durumu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9,1, 71-94.
- KGSM. (2011). Türkiye'de Kadının Durumu, *T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü*, Ankara. 17 OCAK 2020 tarihinde http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/KSGM_TRkadınınDurumu2011.pdf, adresinden edinilmiştir.
- Khatiwada, L. K., & Silva, J. A. (2015). Mitigating gender inequality in rural regions: the effects of tourism employment in Namibia. *International Journal of Tourism Research*, 17(5), 442-450.
- Kızılaslan, N. & Yamanoğlu, A. (2010). Kırsal alanda kadınların tarımsal üretime ve aile içi kararlara katılımı: Tokat ili örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(13), 154-166.
- Koutsou, S., Notta, O., Samathrakis, V. & Partalidou, M. (2009). Women's entrepreneurship and rural tourism in Greece: Private enterprises and cooperatives. *South European Society and Politics*, 14(2), 191-209.
- Köroğlu, A., & Köroğlu, Ö. (2006). Kırsal turizmin yöre kalkınmasındaki rolü: buldan yöresi kırsal turizm potansiyeli. *Buldan Sempozyumu*. Denizli, Türkiye.

- Kutukuz, D., Uslu, A., Öztürk, B., Özdek, E. & Derinkök, A. E. (2016). Kırsal yoksulluğun giderilmesinde kırsal turizmin yeri ve bir uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*, 9(47), 899-908.
- Küçükaltan, D., & Ulanır, G. (2012). Trakya'da kırsal turizmin uygulanabilirliği: Şarköy örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (1), 125-130.
- Lane, B. (1994). What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism*, 2 (1-2), 7-21.
- Lane, B. (1988). What is rural tourism? Hilary Talbot-Ponsonby Secretary to the Group (Ed.), *Changing land use and recreation: Proceedings of the 1988 Countryside Recreation içinde (60-63)*. Bristol: CRRAG
- Leslie, D. A. (1993). Femininity, post-Fordism, and the 'new traditionalism'. *Environment and Planning D:Society And Space*, 11(6), 689-708.
- Lordkipanidze, M. (2002). *Enhancing Entrepreneurship in Rural Tourism for Sustainable Regional Development, The case of Söderslätt region, Sweden*. IIIIEE Reports 2002: 10, The International Institute for Industrial Environmental Economics.
- Mansuroğlu, S. & Dağ, V. (2016). Bingöl ilinin peyzaj potansiyelinin kırsal turizm olanakları (SWOT analizi yöntemi kullanılarak) açısından değerlendirilmesi. *Mediterranean Agricultural Sciences*, 29(1), 9-16.
- Mathews, L. G. (2017). Farm and food tourism as a strategy for linking rural and urban land, people and place: the case of Western North Carolina. In S. L. Slocum, C. Kline (Eds.), *Linking Urban and Rural Tourism: Strategies in Sustainability*. (pp.187-202). Wallingford, CABI.
- McDowell, L. (1983). Towards an understanding of the gender division of urban space. *Environment and Planning: Society and Space*, (1). 59-72.
- Merkez, M., & Yılmaz, H. (2018) Kırsal kalkınmada gelirin çeşitlendirilmesi açısından kırsal turizmin önemi. *26-28 Ekim 2018, Uluslararası Tarım, Çevre ve Sağlık Kongresi*. Aydın, Türkiye
- Mikaeili, M. & Memlük, Y. (2013). Kırsal turizm ve kültürel turizmin bütünleşmesi ve kırsal sürdürülebilir kalkınma. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 3(2), 87-91.
- Morris, C. & Evans, N. (2001). Cheese makers are always women: Gendered representations of farm life in the agricultural press. *Gender, Place and Culture. A Journal of Feminist Geography*, 8(4), 375-390.
- Oberhauser, A. M. & Pratt, A. (2004). Women's collective economic strategies and political transformation in rural South Africa. *Gender, Place & Culture*, 11(2), 209-228.
- Obonyo, G. O. & Fwaya, E. V. O. (2012). Integrating tourism with rural development strategies in western Kenya. In K. Njogu (Ed.) *Citizen Participation in Decision Making: Towards Inclusive Development in Kenya*. (pp. 160-173). Nairobi, Twaweza Communications.
- OECD (1994). *Tourism Strategies and Rural Development*, Organisation For Economic Co-Operation And Development, Paris, 10 Ocak 2020 tarihinde <https://www.oecd.org/cfe/tourism/2755218.pdf>, adresinden edinilmiştir.
- Özdemir, G. Yılmaz, E. Unakıtan, G. Yılmaz, İ. Keskin & G. (2017). Kırsalda kadının geleneksel gıda üretimi ve pazarlama istekliliği. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 14(3). 66-72.
- Özmete, E. (2012). Kırsal kalkınma için kadınların güçlendirilmesi: sosyal hizmet modelleri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1), 117-128.
- Page, S. & Getz, D. (1997). *The Business of Rural Tourism: International Perspectives*. (1st edition). London, Cengage Learning EMEA.
- Pehlivan, P. V. (2017). Toplumsal cinsiyet bağlamında kuramsal yaklaşımlar: bir literatür taraması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(31), 497-521.
- Peker A. E. & Kubar, Y. (2012). Türkiye'de kırsal kesimde kadın istihdamına genel bir bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 173-188.
- Sarı, G. (2019). Kırsaldan kente yeniden üretilen kadının konumu: İstanbul ve Bartın üzerine bir inceleme. *Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 3(1),11-24.
- Serinikli, N. (2019) Kırsal alandaki mikro kadın girişimcilerin kooperatifleşmeye karşı tutumları: agro-turizm kadın kooperatifleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(1), 45-57.
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de kadın girişimciler: Engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 83-114.
- Soysal, A. (2013). Kırsal alanda kadın girişimciliği: Türkiye için durum değerlendirmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 163-189.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1), 1-11.
- Soykan, F. (2006). Avrupa'da kırsal turizme bakış kazanılan deneyim. *20-22 Nisan 2006, II. Balıkesir Ulusal Turizm Kongresi*, Balıkesir, İstanbul.
- Tanrıvermiş, H. & Sanlı, H. (2007). A research on the impacts of tourism on rural household income and farm enterprises: the case of the Nevşehir province of Turkey. *Journal of Agriculture and Rural Development in the Tropics and Subtropics (JARTS)*, 108(2), 169-189.
- Tokmak, C. & Sever, Y. (2018). Kırsal turizm destinasyonlarında yerel kaynak kullanımı: Bursa örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 436-454.

- Torun, E. (2013). Kırsal turizmin bölge insanına katkıları. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 31-37.
- Tucker, H. (2010). Peasant-entrepreneurs: A longitudinal ethnography. *Annals of Tourism Research*, 37(4), 927-946.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2019a). *Tarım-tarım dışı istihdamın dağılımı, 2014-2019*. 5 OCAK 2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, adresinden edinilmiştir
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2019b). *İşteki duruma göre istihdam edilenler (Tarım-Tarım dışı), 2014-2019*. 5 OCAK 2020 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1068, adresinden edinilmiştir
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2019c). *Türkiye Hayvancılık İstatistikleri*, Ankara.
- Uğuz, S. Ç., & Topbaş, F. (2016). Turizmde kadın istihdamı ve ücret ayrımcılığı: Karşılaştırmalı bir analiz. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 27(1), 62-78.
- United Nations Development Programme (UNDP) (2015). Sustainable Development Goals (SDGs), 2030. 25 OCAK 2020 tarihinde <https://www.undp.org/content/undp/en/home/sustainable-development-goals.html>, adresinden edinilmiştir.
- United Nations Development Programme (UNDP). (2000). Millennium Development Goals, (MDGs). 25 OCAK 2020 tarihinde https://www.undp.org/content/undp/en/home/sdgooverview/mdg_goals.html, adresinden edinilmiştir.
- Uslu, A., Sancar, M. F., Akay, B. & Kutukuz, D. (2015). Siirt ili kırsal turizm potansiyeli ve turizm eğitimi alan öğrencilerin kırsal turizm algıları üzerine bir araştırma. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (49), 350-365.
- Yavuz, F., Terin M., Shiwan, M., Akay, B., Güler İ.O. & Ağsu, K. (2018). Kadınların tarımsal üretim faaliyetlerine katılımı üzerine bir analiz: Kuzeydoğu Anadolu TRA1 Bölgesi örneği. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(2), 185-192.
- Yazgan, Ş. & Kadanalı, E. (2012). Ağrı ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 5-10.
- Yıldırak, N., Gülçubuk, B., Gün, S., Olhan, E. & Kılıç, M. (2003). *Türkiye'de Gezici ve Geçici Kadın Tarım İşçilerinin Çalışma ve Yaşam Koşulları ve Sorunları*. Ankara: Tarım-İş Sendikası.
- Yürük E. & Engindeniz, S. (2019). Tarım sektöründe kadın işgücü istihdamındaki gelişmeler. *Uluslararası Multidisipliner Akademik Çalışmalar Sempozyumu*. C.1, İzmir, Türkiye.
- Wrigley-Asante, C. (2012). Out of the dark but not out of the cage: women's empowerment and gender relations in the Dangme West district of Ghana. *Gender, Place & Culture*, 19(3), 344-363.
- Woods, M. D. (1992). The tourism/rural economic development link. *Blueprints for Economic Development*, 2(2), 2.
- World Bank. (2012). World development report 2012: gender equality and development. Retrieved January 20, 2020, from <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4391>.
- World Tourism Organization (UNWTO). (2010). Global Report on Women in Tourism Second Edition. Retrieved January 21, 2020 from <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284420384>.
- World Tourism Organization (UNWTO). (2019). Rural and Mountain Tourism. 20 Aralık 2019 tarihinde <https://www.unwto.org/rural-mountain-tourism>, adresinden edinilmiştir.
- Zapalska, A. M. & Brozik, D. (2014). Female entrepreneurial businesses in tourism and hospitality industry in Poland. *Problems and Perspectives in Management*, 12(2), 7-13.
- Zurnacı, N. (2012). Kırsal turizmde; girişimcilik ve örgütlenme. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 65-70.